

رامانين په روه رده بيا خيزاني د پهندين پيشيان دا پرتووكا (مشتاخا چيا ژگوتنين پيشيا) وهك نمونه

ئه حمه د محمه مام عوسمان قهره ني

ديوانا وهزاره تا په روه رده بيا - هه وليتر.

وهگرتن: 2016/11 په سه ندرن: 2017/01 به لافكرن: 2018/06 <https://doi.org/10.26436/2018.6.2.584>

پوخته:

پهندين پيشيان بياڤه كا به رفره ه د نه ده بي فولكلورا كوردي دا دگريت. ژ ناليي تيرمي ڤه ناخفتنه كا كورتي و انا چره، ژ ناليي تيگه هي ڤه ژي رامان ژي شيره تكاري و په روه رده كرنه. جوري په روه رده كرنې ژي د هر پهنه كي دا په ننگه دانا سره ده مي خوه بويه، له وما لايه نين نه ريني و نه ريني تيدا ه نه، ب تايه تي دما هه ڤه ندي ب په روه رده كرنه خيزاني ڤه ه بيت. د نه ڤي ڤه كولي ني دا هه ول هاتيه دان كو لايه نين نه ريني و نه ريني يين نه وان پهندين ناڤه روكه كا په روه رده بيا خيزاني هه ي ژي ڤه ڤه ڤه ركرن، سه نكا ڤيڙه يا وان ل دويڤ باندورا نفشي خيزاني يان ژي كارتير كرنين ژينگه ها ده ورو بهر بهينه هه ڤه ركرن. نه وي هه ڤه ريكري ژي ڤي ل بهر ڤه كولي ني خوه شكر، كو ل ژي ڤه ناها ب نه مايين تيورين سايكولوژي ماف و نه ركي هه ريك ژه نه ندامين خيزاني ژ دايك و باب و كور و كچان ل دويڤ ناڤه روكا پهندين تايه ت ب نه وان ڤه بهينه هه لسه نگاندن. د نه نجاما نه وي ڤه ڤه ركرن و هه لسه نگاندي دا، هه ر پهنه كا گوزارشي ژ په وشته كا درست بكه هاتيه هه لبارتن ژيڤه مته هندي، كو دي ڤه ره نكا سايكولوژيا په روه رده بي ده وله مند كه ت و جهه كي شايسته ژي د ناڤه پرتووكين ڤروگرامين خوه دننا فهرمي دا گريت.

په يښين سره كي: رامان، په روه رده بيا خيزاني، پهندين پيشيان، پرتووكا (مشتاخا چيا ژگوتنين پيشيا).

1. پيشه كي

ڤه كوله ر و ه سا دبيني كو پهندين پيشيان ژ ناليه كي ڤه داهينانه كا ملينه و ده بريني ژ په وشه نبريا جفاكي دكهن، ژ ناليه كي ديكه ڤه ژي، ده روازه يه كا ده ستوخه شن بو چوونه د ناڤه فله ساڤا هويبوون و فيركرنا گيرسيه يي دا. د نه فان هه ر دوو دوځين ناڤه رې دا، ژنده رين ب پيت و بهر همدار په يدا دبن و ده ورپه د ڤه ريزا په وشه نبريا په روه رده يي دا. نه ڤي په وشه نبريي ژي ڤولي خوه د دارشتنا سياسه تا په روه رده بيا فهرمي دا هه يه، هه روه سا د ناڤه رنا خيزانه كا درست و ده ستني شانكرنا جوري په وشته هه ريك ژه ندامين وي دا، له وما ژي نه تر ڤولوزيا په روه رده يي جهه كي كاريگه ر د ناڤه ڤه كولينين جفاكي و سايكولوژي دا گرتيه، ل د ناڤه نه د بياتين په روه رده يي يين كوردي دا، نه ڤه هه ڤه نديا د ناڤه را هه ر دوو دوځان دا ب درستي نه هاتيه ڤه كولين.

1.1. هوكارين هه لبارتن باه تي ڤه كولينې:

گه له ك ڤه كولين ده رباري ناريشه يين په روه رده يي و كيشه يين هه ر دوو ڤروسه يين فيربوون و فيركرني ل هه رما كورستانې هاتينه كرن، ل ل دويڤ زانبارين ڤه كوله ري نه ڤه كولينين ل دور هوكارين ده رڤه يي يين كو باندورا خوه ل سره ڤروسه يا په روه رده يا

فهرمي هه يه دكيمن. پهندين پيشيان ژي، لايه نه كن ژ په وشه نبريا جفاكي و باندورا خوه يا ده رڤه يي ل سره نه وي ڤروسه يي هه يه.

1.2. ناريشه يا ڤه كولينې:

ڤاڤيركرنا پهندين پيشيانين كوردي كو رامانين په روه رده يي بخوه ڤه ده لگرن كاره كي سانا هې نييه، چونكه سرجه ما نه وان ب شپوه يه كي زانستي يي سيستماتيك نه هاتينه ڤولينكرن. نه ڤه كاره ب زه حمه تر دبیت، چاخې تنې نه و پهندين هه لبارتن نه وين هه ڤه ندي ب په روه رده بيا خيزاني ڤه هه ي. نه و هه ولدان نالوزتر دبیت دما رامانين وانين نه ريني و نه ريني ژي ژه ڤه و بهينه جوداكرن. ژبه ر هه بوونا نه فان هه ر سي حاله تين ناڤه رې، گه له ك ڤرسپارين ناريشه دار د ناڤه ناوه ندين خوه ندي دا درست دبن. نه ڤه ڤه كولينه ژي هه ول دده ت به رسڤين وان بده ته ڤه.

1.3. گرتيا ڤه كولينې:

نه ڤه ڤه كولينه كاره كي نوي يه د بياڤي هه ڤه نديا د ناڤه را په وشه نبريا گشتي و په روه رده بيا خيزاني دا.

1.4. نارمانجا ڤه كولينې:

رامانين په روه رده بيا خيزاني د پهندين پيشيانين كوردي دا بهينه ڤه دپتن.

5.1. سنوړی ښه کولینې:

سنوړین ښه کولینې تنی شروفه کرنا نه وان په ندين پيشيان ښه دگريت بين د پرتووکا (مشتاخا چيا ژ گوتنن پيشيا) دا هاتينه تومارکرن، کو له د هغه رين ديا ليکتا کرمانجيا ژوروی دا هاتينه کومکرن و پتریا وان به رده لايه ني تايه تي ښه ښه دسکيتن کو هردوو هریمین بادينان و بوتان ښه دگريت. هه چنده هه مو په ندين پيشيان په هنده کا په روه رده يي تيدا هه يه، لې د هغه ښه کولینې دا، تنی نه و په ندين پيشيان هاتينه هه لېژارتن و شروفه کرنا کو راسنوراست پامانين په روه رده يا خيزانې بخوه ښه ده لگرن و ب هويرک نارمانجين هغه ښه کولینې راسنوراست دکهن.

6.1. رېبازا ښه کولینې: ښه کولې پشست ب دوو ميتودان ښه به ستيايه:

نا - ميتودا وه سفی ژبو مفا وه رگرتنې ژ نه وان ژنده رين پيوه ندي ب بابه تي په ندين پيشيان ښه هه يي، يان ژي نه وین ده قين په ندين پيشيانين کوردی تيدا هاتينه تومارکرن. ب - ميتودا شروفه کاري ژبو کو نالبي تيوری يی هه ښه ندي ب پامانين په روه رده يي ښه هه ي ل سر نه وان په ندين پيشيانين کوردی دا بهينه پراکتيزه کړن بين ژبو نه وی مه به ستی هاتينه هه لېژارتن.

7.1. نامارزين ښه کولینې:

نا - نه و زانيارين ژ نه نجامين چارچوښی تيوری بده ستفه هاتين. ب - (59) په ندين ژ پرتووکا (مشتاخا چيا ژ گوتنن پيشيا) هاتينه وه رگرتن. پ - ژنده و سرچاوه بين هه ښه ندي ب بابه تي ښه کولینې ښه هه ي.

8.1. پروگرامي ښه کولینې:

نافه روکا هغه ښه کولینې دهر باره ي نه وان په ندين پيشيانه بين روئی په روه رده يي ديار دکهن و باندورين وان بين نه رينی و نه رينی ل سره نفشی نوی هه يه. ژبو شروفه کرنا هغه بابه تي ژي، ښه کولین ژبلی دهر وازه يی ژ چار پشکان پيکها تيه: پشکا يه کی، پلانا شروفه کرنا نه وان په ندين پيشيان به رچاډ دکه ت بين نافه روکا په روه رده يي هه يه. پشکا دووي دهر باره ي نافه روکين په روه رده بين نه رينی بين په ندين نافبري يه. پشکا سنيی دهر باره ي نافه روکين په روه رده بين نه رينی بين په ندين نافبري يه. د پشکا چاری دا ريزه يا نه رينی و نه رينی يا نه وان په ندين پيشيان هاتيه هه ښه رکرن. ب ده ستنيشان کرنا نه نجام و ريزه ندرکنا ژنده ران ژي ښه کولین ب داوی دهيت.

9.1. دهر وازه: زاراقه و تيگه ها په روه رده يي يا په ندين

پيشيان:

(په ندين پيشيان) وه که پيکها تيه کا زمانه فانی ژ دوو په يقان پيکها تيه: په ندي ب واتايا حيكه ت - ميناک، Aphorism دهيت (ليژنه ي نه ده ب، 2006، 25، 138). پيشيان ژي، ب واتايا بابو کال، نافداران دهيت (گيو، 1961، 153). هه روه و پيکفه پامانا نه وان گوتنن مفادارين ل سره زاری خه لکی به لاق بوينه دهن. وه که تيرمه کا نه ده بي، هيشنا ب درستی جهی خوه د فهره ننگين تيرمين نه ده بي بين کوردی دا نه گرتيه. د هه کان دا (په ندي) ژبو (Aphorism) بکارهاتيه و د هه مان وهخت دا ژبو (Proverb) ژي بکارهاتيه (بهختيار سه جادی، 2002، 36). د هنده ک فهره ننگين تيرمين نه ده بي بين کوردی بين ديکه دا کرينه سی جوړ: ژبو (Aphorism) کورته و ته و ژبو (Proverb) په ندي پيشيان و ژبو (Maxim) قسه ي نه ستقه بکارهاتيه (بهختيار سه جادی، 2004، 116-117). د هه ک فهره ننگين نه ده بي بين ديکه دا تيرما (په ندي) ژبو (Aphorism) هه روه سا ژبو حيكه ت = Maxime (موحسين، 2005، 8-9). ژي ديت. هه بوونا چه ندين تيرم ژي ژبو يه ک تيگه ه، پامانا نه وی چه ندي دده ت کو نه و تيگه ه ب تيرم مایه قه. له وما تيگه ها په ندين پيشيان ل جه م خرفه کر و ښه کولې ران ژي ب چه ندين جوړان هاتينه نافکرن - ژبه نه دهر که فتن ژ بابه تي - تنی دئ هه ک ژ نه وان جوړان ده ستنيشان که ين کو: جار ب قسه و په ندي (يسماعيل، 1933، 5) و جار ب بيژ و په ندي (معروف جياووک، 1938، 6) و جار ب گوتنن پيشيان (، 1992، Salih R.21) و جار ب گوتنا پيشيا (جگر خوين، 1957، 3) و جار ب گوتن و په ندين پيشيان (مسعود، 2000، 118). و جار ب گه پي و مه ني (مارف، 2003، 200). يان ژي ب گوتنيت مه زنا (توردبخان، 2009، 7) هاتينه تومارکرن. هه تا يه ک ژ نه وان تيرمين سلال دهيت په سه ندرکرن و جهی خوه دگريت. ژبو نه و ښه کولینې تيرما (په ندين پيشيان) هاتيه ده ستنيشان کړن، چونکه ژ ناليه کی ښه، گوتنن مه زان و مه ته لين مللی ((يه ک ژ نه وان ژنده رانه کو ب رپيا وان دا، دکارين زانياريان دهر باره ي سروشتی مروڤان خرفه بکه ين)). (عبدالرحمن، 1999، ص 137) ژ ناليه کی ديکه ښه، پامانا وی پتر نزیکي نافه روکا بابه تي په روه رده يي يه، ب هه روه و نالين خوه بين نه رينی و نه رينی ښه. (Zana, 1992, R.1362) سه ره پای نه وی چه ندي ژي تيرما په ندين پيشيان هه ر سی مه به ستين (رينمايکرنی) و (شيره تکاريی) و (فيکرني) ژي ب خوه ښه دگريت.

په ندين پيشيان د فولکلورا کوردان دا دهيتنه پيناسه کړن کو ناخفتنه که و تيدا ((فهلسه فو تيروانين و هوشمه ندي ميلله ت به رسته يه کی کورت و پر مانا دهر دهر برديت)). (شوکره، 1984، 8)

151). ب ه مان شیوه ((پروسیسا په روره دهی ژبی ب پیا چه ندین
 ئالافین راسته خوه و ناراسته خوه جه ب جه دبیت، هر ئه و ئالافن
 ژبی تاکین جفاکی درست دکهن و د وینه په کی جفاکی بی
 دهستنی شانگری دا پیک دهین)) (حامد، 1982، ص 71). ئه ف
 هه قبه ندیبا د ناقبه را په ندین پیشیان و په روره دهی دا ه می وه کریه
 کو زوره ی زانایین زانستا فولکلوری ل ئه وی باوه پری بن کو ((دو
 سالوخته یین بنگه هین د په ندی ده هه نه، ئه وی ژ ئالیی بابه تی فه
 موره کا فیکرنی هه به و ژ ئالیی شیوازی فه کورت و پوخته به))
 (لگفی، 1979، ص 109). ئه ف موره کا فیکرنی ژبی پریی خوه ش
 دکته کو وه که که له پوره کی په روره دهی بهیته وه رگرتن و لایه نین
 وی یین ئه رینی بینه ژیده رهک و پروگرامین خوه ندنا فره می پی بهینه
 دهوله مه ندکرن و تیگه ها په روره دهی ژبی ب هیتر بکته.

2. پلانا شروڤه کرنا په ندین پیشیان

ئامانجا ئه فی فه کولینی فه دیتنا برسفا ئه وی پرسپاری به، کو
 په ندین پیشیانین کوردی وه که پشکه ک ژ په وشه نبریا جفاکی: (ج
 باندورا خوه هه به ل سهر پروسیسا په روره دهی؟). ئه فه کیشه به که
 و چاره سه رکنا وی ژبی - ل دویف بوجونا فه کولری - دی ب پیا
 دهستنی شانگری ریژه یا ئه وان په ندان بیت یین نافه روکا وان هه قبه ندی
 ب په روره دهی فه هه به ژبو دهستنی شانگری ئه وی ریژه بی،
 فه کولری پرتووکا (مشتاخا چیا ژ گوتنین پیشیا) هه لبرارتیه، ژبه
 هه که هوارین ته کنیکی و رامانی ژ ئه وان:

ئا - دانهری وی پرتووکا (مه لا محموودئ دیرشه وی) زوره ی په ند
 شروڤه کرینه و هه که چیروکیان وان ژبی فه گپراینه.

ب - دانهر ل گه که ده فه رین کورمانجی ده فوک گه رایه و شاره زایی
 ژبی د ژيانا جفاکیا گوندا به تی دا هه بوویه.

پ - دانهری دهستکاری د ده قین په ندان دا نه کریه و وه کو چوا ژ
 زاری خه لکی ده رچوینه و بکاردهینن و هسا تو مارکرینه و ژبو
 پوهنه کرنا ئه وی مه به سستی ژبی د پیشگوتنا پرتووکا دا ب دریزی
 ئه و لایه ن شروڤه کرینه.

ج - ئه وی گه له که په نج و زحمه ت کیشابوو هه تا خوه ندنا ئایینی
 ته مامگری و بوویه مه لایی مرگه فتی و ده ه مان دم دا که سایه تیبه کی
 جفاکیی های ژ کیماسی و ئاریشه یین خه لکی هه بوویه و ((مه لای
 لادینیش له هه کس باشتر شاره زای ئه و نه ریته دواکه وتوانه به و،
 ئه گه ر خاوه نی برو باوه پیکي پاک و پویشن و پیشکه وتوو بی، له هه ر
 که س باشتر ئه توانی لیان بدوی و شییان بکاته وه و چاریان بو
 دانئ!)) (محموود، 1971، ل 3). مه رج نیبه ئه ف بوجونه راست
 بیت، چونکه ((په ند ته نیا له نیو گه لانی دواکه وتوودا باو نه بووه،
 به لکو له نیو گه لانی پیشکه وتووشدا به ره هم دهینریت (نه جم،
 2008، ل 34). لی مه به سست ژ بوجونا پیشتر ئه وه، کو مه لایی پویشن

هوارا ئه وی ده رپینی ژبی دزفریته فه کو ئه و په ند ((ئه نجامه کا
 جه ده لیه دناقبه را ژيانا مروڤی و سروشت و کار و کریارین وی دا،
 له وما شیوازه کی کورت و هه قپچکریی په وان بیژی ب زارگوتنه کا
 ئاشکرا هه به، کو ل سهر شه نگستین چیز و په وشت و بیروپاین گه ل
 ئافابوویه)). (أحمد، 1971، ص 23) ل دویف ئه فان بوجونین
 سلال دا، دیار دبیت کو په ندین پیشیان د نیف جفاکین کشتوکالی دا
 په یدابوویه و د نیف هه قبه ندین کومه لایه تی دا د گولفه دانه کا
 به رده وام دا نه. د جفاکا کشتوکالی دا ((خه لکی گوندان مل ب مل ل
 گه ل سروشتی دژین، لی دگه ل هندی ژبی تشته کی ژ قانونین سروشتی
 نزانن. ئه گه ر هنده ک بزائن ژبی لی د ژيانا خوه دا بکارنا هینن))
 (المهاتما، 1959، ص 125). ئه فی نه شاره زابوونی وه کریه کو تاک
 ملکه چی هزرا دهسته جه معیا عیل و عه شیره تی بیت. نه شیت وه کو
 تاکه کی سه ریخوه هز بکته. ئه فی حاله تی باندوره کا راسته خوه ل
 سهر پیوه ندین د ناقبه را ژيانا گوند و شاری دا هه به، له وما ده ما
 فه کولینه کا زانستی ده رباره ی په ندین پیشیان دهیته کرن، پیدقیه
 هه که تیبینی ل به ر چاف بهینه وه رگرتن و د به رنامه ریژییه کا توکه
 دا بهینه فاقیرکرن. ئه و بوجون پتر هه ستیار دبیت، چاخی بابه تی
 وی هه قبه ندی ب لایه نی په روره دهیا فره می (فیکرنا گشتی) فه
 هه بیت، چونکه په روره دهیا فره می ل ژیر باندورا دوو جه مسهرین
 ته قلیه هه دهیته بریقه برن:

- جه مسهری به کی، سیستما فیکرنی و شیانین فیربوونا قوتابینه
 ل نافه ندین خوه ندنی دا، ئه فه ژبی ب باندورا هندور دهیته ناسکرن.

- جه مسهری دووی ژبی چاندا گشتیا جفاکی به، کو راست و راست
 ژ ئالیی ده رفه بی فه و ب پیا خیزان و سازین جفاکی فه کارین خوه
 ل سهر سیستما په روره دهیا فره می دکته.

ئو جودا هیا دناقبه را هه ردو جه مسهرین هندور و ده رفه بی دا هه به،
 ئه وه کو ((ئهرکی فیکرنا گشتی رادوه ستیت ئان ژبی نیژیکی
 رادوه ستاندنی دبیت ده ما هه ر هه فوه لاتییه ک قوناغه کی ژ خوه ندنی
 ئان ژبی هه موویان ته فاؤ دکته. لی چاند تشته کی گه له که فره وانتره.

ئامانجا وی ژبو به ره فکرنه پیشیه یی و کارسازیا به ره فکرنه کا
 هه فوه لاتییه، ب قه در ئه وی چه ندی ژبی، هه ولدده ت ئه وی تاکی ژبو
 ژيانه کا راست و درست ئاماده بکته، داکو بیته مروڤه کی خوه دی
 شیانین هزی و دهروونی و جه سته یی و خزمه تا ژيانی بکته، ژيانا
 خوه، و ژيانا ئه وی جفاکا کو ئه و تاکه که ژبی، هه روه سا ژيانا جیهانی
 کو جفاکا وی پشکه که ژبی)) (محمد، 2009، ص 194). د هه ردو
 حاله تان دا، چاندا جفاکی توانا و کاریگه ریا خوه ل سهر چیکرن و
 راسته کرنا دهرونی تاکی جفاکی هه به و په ندین پیشیان ژبی به ک ژ
 ئالافین وی نه، چونکه ((خولاسه ی دنیا دیده یی سالان و سه ده یانی
 ژيانی گه له و پیایوی ژیری نه ته وه ئه و ته جریه به یان کردوه به
 سامانی ئاموژگاری و بویان به جی هیشتوین)) (عیزه دین، 1979،

دوو ئاریشیه یین دیکه ئاستهنگی چیکرن و شروڤه کارییا نه فی بابه تی قورستر کربوو:

- ئاریشیه یا یه کی ئه وه، کو هه نه ک ژ ئه وان گوتنان (په ندان) نه هاتبوونه شروڤه کرن ئان ژ ی ب کیماسی هه قسه ل سهر هاتبوو کرن.

- ئاریشا دووی ژ ی ئه وه بوو کو، گوتن نه هاتبوونه پۆلین کرن، دا کو ئه و گوتنن (په ندن) په یوه ندی ب ئالیی په روه رده یی هه هی راسته وخه کار ل سهر هاتبایه کرن.

ژیهر ئه وان هه ردوو ئاریشیه یین سلال، هه کۆله ری ل دویف شیانن ل به رده ست دا، کار ل سهر ئه و (976) گوتنن پشیشیان کرییه ئه وین د په رتوکی دا هه بوون. ریژه یا ئه وان په ندن هه قبه ندی ب لایه نی په روه رده ییا خیزانی هه هی، ب هه فی شیوه یی خواری پۆلین کرینه

فکر و شاره زایی ده ووبه ریخه خوه که سانه کی ده ستره نگینه د هه گواستنا په ندن پشیشیان دا. د هه ردوو حاله تان دا، ژینه نیگار و به ره مین دانهری ئه وی پرتووکا مه هه لبارتی (مه لا مه موودی دیرشه وی 1939-2004) ئه و مه رج تیدا هه نه کو ئه و کار ب باشی کریه. د هه نجام دا، ژیا نا گوندا به تی و په رهنسیپین ئایینی ئیسلامی دوو په رهنسیپین سهره کی یین که سایه تیا دانهری بووینه. د هه مان دهم ژ ی دا، دوو بنه مایین سهره کی یین په ندن پشیشیانن کوردینه. د هه فی هه قسه نگیی دا، فاکته را په سه نایه تی په یدابوویه و د سنوری ئه وی په سه نایه تی دا پشت ب په ندن ئه وی کتیبی هاتیه گریدان و وه که ژیده ر هاتیه دانن و د ناڤ ژیده ران دا ژ ی ب هه فی شیوه یی (مه لا، 2000، ل. د) دی ئیماژه پی هیته کرن. ل دگه ل هند یی ژ ی دا،

خشته یا هه ژمار (1): ریژه یا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده کرنا خیزانی هه هی

ز	ئو په ندن نافه رۆکه کا په روه رده ییا خیزانی هه هی	هه ژمارا وان	ریژه یا % په ندن په روه رده ییا خیزانی	ریژه یا % ژ سهرجه م په ندن په رتوکی
1	په ندن په روه رده یی ده رباره ی په وشت و خورسکی	24	40.67%	2.45%
2	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆل دایکی	12	20.33%	1.22%
3	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆل کوری	9	15.25%	0.92%
4	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆل بابی	8	13.55%	0.81%
5	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆل کچی	6	10.16%	0.61%
	کو	59	100%	6.1%

ب ریژه یا (20.33%) ژ په ندن تاییه ت ب په روه رده ییا خیزانی هه و ب ریژه یا (1.22%) ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا هه فی هه کۆلینی دا.

ج - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆل کوری هه، کو باندورا وی وه کو سنیله یه کی و مه زنتر ژ ئه وی ته مه نی ژ ی ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه یه، سه نگا ریژه یا وان د ئاستی سییی دا دهیت. هه ژمارا ئه وان (9) په ندن ب ریژه یا (15.25%) ژ ته قایا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده ییا خیزانی هه هی و ب ریژه یا (0.92%) ژ ی ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا هه فی هه کۆلینی دا.

چ - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆل بابی هه، کو باندورا وی وه کو مالخوه و سه میانی مالی ل سهر خیزانی هه یه، سه نگا ریژه یا وان د ئاستی چاری دا دهیت. هه ژمارا وان ژ ی (8) په ندن ب ریژه یا (13.55%) ژ ته قایا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده ییا خیزانی هه هی. و ب ریژه یا (0.81%) ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا هه فی هه کۆلینی دا.

د - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆل کچی هه و باندورا وان ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه یه، سه نگا ریژه یا وان د ئاستی پینجی دا دهیت. هه ژمارا وان (6) په ندن ب ریژه یا (10.16%) ژ ته قایا

د هه فی خشته یا سلال دا، هه ژمارا ئه وان په ندن تاییه ت ب هه ر یه ک ژ هه نامین خیزانی هه دیار دبن. دهم ریژه یا ئه وان دگه ل سهرجه م په ندن په رتوکی دهینه هه قسه ننگرن و زنجیره ندیا ئه وان ژ ی دهیته ده ستیشانکرن، هه قه ئه نجامین خواری به ده ستفه دهین:

ئا - سهرجه م په ندن نافه رۆکه کا په روه رده یی یا خیزانی هه ی (59) په ندن ب ریژه یا (6.1%) ژ ته قایا ئه و په ندن پشیشیانن د کتیبی نافبری دا هاتین و که فتینه بهر شروڤه کارییا هه فی هه کۆلینی. هه قه ژ ی ئه وی چه ندی دگه هینیت کو سه نگا ریژه یی یا په ندن نافه رۆکه کا په روه رده ییا خیزانی هه هی به رامبه ر ته قایا ئه وان په ندان د ئاسته کی نزم دا یه.

ب - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب خو و خورسکی هه و باندورا وان ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه ی. سه نگا ریژه یا وان ژ ته قایا په ندن ئالیین دیکه مه زنتره. هه ژمارا وان (24) په ندن ب ریژه یا (40.67%) ژ ته قایا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده ییا خیزانی هه هی و ب ریژه یا (2.45%) ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا هه فی هه کۆلینی دا.

پ - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆل دایکی ئان ژنبابی هه، وه کو کابانین مالی، کو باندورا وان ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه یه. سه نگا ریژه یا وان د ئاستی دووی دا دهیت. هه ژمارا وان (12) په ندن

په‌ندین هه‌قبه‌ندی ب په‌روه‌ده‌ییا خیزانی قه‌ه‌ی و ب ریژه‌یا (0.61٪) ژبی ژ ته‌قایا په‌ندین که‌فتینه د به‌ر شروقه‌کرنا ئه‌قی قه‌کۆلینی دا.

د ده‌رئه‌نجاما ئه‌قان ئاستین سلال دا بده‌ستفه‌هاتین، دیار دبیت کو هه‌ژمارا ئه‌وان په‌ندین تاییه‌تن ب په‌روه‌ده‌ییا خیزانی به‌رامبه‌ر ته‌قایا په‌ندین که‌فتینه به‌ر شروقه‌کرنا، سه‌نگا ریژه‌یا وان گه‌له‌کا کیمه و جهه‌کی به‌رچاڤ ناگرن. د ناڤ ئه‌وان پینج ئاستین هاتینه ده‌ستنیشانکری ژبی دا، جیاوازییه‌ک د ناڤبه‌را وان دا هه‌یه. ئه‌گه‌ر ئاستی ئه‌وان په‌ندین ناڤه‌رۆکا وان تاییه‌تن ب خو و خورسکی قه، ژ هه‌ر چار ئاستین دیکه بلندتر و کاریگه‌رتتر ژبی دبیت، ئی ئاستین دیکه گه‌له‌ک دکیم ب تاییه‌تی ئاستی پینجی کو تاییه‌ته ب رۆلی (کچ) قه د ناڤ په‌روه‌ده‌ییا خیزانی دا.

ئه‌وا پتر ئه‌قی بۆچونا سلال ده‌لمینیت ئه‌وه، کو د قه‌کۆلینین پینجتر دا، ئه‌وین ژ ئالیی قه‌کۆله‌رین کورد قه، ده‌رباره‌ی په‌ندین پینجیان هاتینه‌کرنا، به‌حسا رۆل و باندۆر و هه‌ژمارا ئه‌وان په‌ندان ناکه‌ن کو ناڤه‌رۆکه‌کا په‌روه‌ده‌ییا خیزانی هه‌یه. بۆ نمونه:

- د. عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سوولی پینجه‌کیا پرتووکا خوه و ب دوو پشکان دا یا ده‌رباره‌ی فۆلکلۆرا کوردی (عیزه‌دین، 1979، 101-157) ژبو شروقه‌کرنا په‌ندین پینجیان ته‌رخان کریه. زارافه و تیگه‌ها وان پیناسه‌کریه، دوپه‌چوون ژبو میژوویا کۆمکرنا و پینجه‌ها زانستییا ئه‌وان ژبی کریه. لایه‌نین ئایین و خوداناسی، شفاکاری و مه‌ر و مالات، گیا و گۆلین کیفی، جووت و چاندن، ئافدیری و ئاشفانی، پیشه‌سازی و کیمیاگه‌ری، چه‌ک و سه‌گفانی، پاره و ئابووری، کار و کارسازی، فه‌لسه‌فه و بیرتیژی، وه‌لاتپاریزی و میرخاسی، ناشتی و پینکفه‌ زیان، شه‌ر و جه‌نگ و هۆکارین وان، ئافه‌رت و پینجه‌ها وی یا جفاکی، ریبه‌ری و پینجه‌ری، ده‌رمان و ساخله‌می، دنیا‌داری و مالداری، میژوویا جفاکی و ئاریشه‌یین چینایه‌تی... ئه‌ڤ لایه‌نه‌هه‌موو ب قوولی هاتینه شروقه‌کرنا و ژبلی ده‌روازه‌یا پشکا دووی کو گۆتنه‌کا ئه‌ریستوفا یا نفیسکارا سوڤیتی کو ل هه‌ڤۆکه‌کی دا به‌حسا هه‌قبه‌ندیین ئه‌ندامین خیزانی دکته (عیزه‌دین، 1979، 121).

ژبلی ئه‌وی هه‌ڤۆکی هه‌چ ئیمازه‌یه‌کا دیکه نیه کو لایه‌نی په‌روه‌ده‌ییا خیزانی هاتیه‌ته به‌حسکرنا.

- عه‌لی جزیری د یه‌ک ژ قه‌کۆلینین پرتووکا خوه یا ده‌رباره‌ی ئه‌ده‌با زاره‌کییا کوردی دا (علی، 2000، ص 97 - 111) ژبو په‌ندین پینجیان ته‌رخان کریه. هه‌ول دایه ب دریزی خه‌باتین زۆریه‌ی ئه‌وان نفیسکارین هه‌ولا کۆمکرنا و پۆلینکرنا په‌ندین پینجیان داین ریژه‌بند بکه‌ت، ب تاییه‌تی حاجی جندی و روژی لیسکو، ئی نه‌شیا به‌گرنگیا ئه‌وی لایه‌نی شروقه‌ بکه‌ت و ئه‌وی ((قه‌کۆلینی شیان نه‌بوینه کو ل دۆرا هه‌موو بابه‌تین په‌ندین پینجیانین کوردی بگه‌ریت)) (علی، 2000، ص 102) و جه‌خت ل سه‌ر هه‌ردوو لایه‌نین جفاکی و سیاسی

کریه‌ه و ب دریزی شروقه‌کریه. هۆکارین ئه‌قی چه‌ندی ژبی دزفرنه‌قه ژبو کو قه‌کۆله‌ری ئه‌وه‌ردوو لایه‌ن ب فه‌ر و پینجتر زانینه. ئان ژبی چی دبیت چو په‌ندین پیوه‌ندی ب لایه‌نی په‌روه‌ده‌ییا قه‌ه‌ی، نه‌هاتینه به‌رچاقین وی و ئه‌گه‌ر هاتین ژبی سه‌رنجا وی نه‌راکیشا بیت. - نه‌جم خالید ئه‌لوه‌نی د کتیبیا خوه یا ده‌رباره‌ی په‌ند و قسه‌یین نه‌سته‌قین شاری خانه‌قین دا، کو ژ سی به‌شان پینکها‌تیه و به‌شا سییی ژبو ناڤه‌رۆکا په‌ندان ته‌رخانکریه (نه‌جم، 2008، 69-109)، ئه‌وه‌ی کریه سی بابه‌ت و د بابه‌تی په‌ند و قسه‌یین نه‌سته‌قین کۆمه‌لایه‌تی و ئایینی دا، چار لایه‌ن ده‌ستنیشانکریه. یه‌ک ژ ئه‌وان، لایه‌نی (خیزان - که‌س و کار) بوویه، ئه‌وه‌ی دیسان کریه چار پشک و د پشکا سییی دا به‌حسا (مندال) په‌روه‌ده‌کردنی) دکته و هه‌شت په‌ند شروقه‌کریه. د ئه‌وی شروقه‌کرنا دا پینجه‌یی په‌ندین پیوه‌ندی ب په‌روه‌ده‌ییا خیزانی قه‌ دیار نابیت و ریژه‌یا بایه‌خانا مروقی کورد ب په‌روه‌ده‌یا خیزانی قناهیته‌ده‌ستنیشانکرنا.

- ئوردیخان جلیل و جه‌لیلی جه‌لیل د پرتووکا (زارگۆتتا کوردا - گۆتنتیت مه‌زنا) دا، وه‌ها به‌حسا بابه‌تین فۆلکلۆرا کوردا دکهن کو ((تیماتیکا ئاقلداریا مله‌ت گه‌له‌کی زه‌نگین و فره‌هه، هه‌زکرن و دلسۆزییا وه‌لیت، شه‌ره‌فا مالی و خا‌کا کو مروڤ ئی ژبا، ته‌ربیه‌تکرنا جیلی نوه‌ لسه‌ر ریتیا باڤ و کالان، هزکرن کار، ده‌لالی و میقانیه‌ی، دلسۆزی و راستی، مروقاه‌یه‌تیا هیژا، دلسۆزی د هزکرنی و دۆستایه‌تیه‌دا ئه‌قان هه‌موو ب ئاوابه‌کی چاک و چالاک د فۆلکلۆر و ئاقلمه‌ندییا کوردی دا هاتنه‌ خویا کرن (ئوردیخان، 2009، 11-12) ژبلی ئه‌وی په‌یقا ته‌ربیه‌تکرنا جیلی نوه‌ و نمونه‌کی ده‌رباره‌ی گوهدیریا زارۆکه‌کی ژبو بابی خوه، چی بی دیکه ده‌رباره‌ی په‌روه‌ده‌کرنا خیزانی نه‌هاتیه‌ گۆتن. پتر بایه‌خ ب لایه‌نین جفاکی و ئابووری و سیاسی دایه و ب دریزی شروقه‌کریه. ئه‌ڤه‌ ژبی ئه‌وی چه‌ندی ده‌هینیت کو ئه‌وان هه‌ردوو نفیسکاران به‌حسا بزافا کۆمکرنا و چاپکرنا په‌ندین پینجیان د ماوه‌یی (250) دوو سه‌د و پینجه‌ه سالان دا کریه و بابه‌تی په‌روه‌ده‌کرنا خیزانی جه‌ی پویه‌دانا وان نه‌بوویه. ئه‌وا ئه‌قی بۆچوونی پتر سه‌رپاست دکته ئه‌وه کو ئه‌وان د به‌حسا گۆتارا (خو - خه‌یسه‌تی کوردا د قسه و مه‌ته‌لۆکین مله‌ت دا پینجیان) یا نفیسکاری ئنگلیزی ئی. ئوئیل ژبی دا، ئاماژه ب چه‌ندین نافنیشانیین مه‌ته‌لان کریه وه‌کو ((ژن هینان و میکرنا، ژن، مالداری و به‌له‌نگازی، میقانداری، جیناری، په‌یوه‌ندی ده‌گه‌ل تورکان)) (ئوردیخان، 2009، 28-29). ب هه‌مان شیوه به‌حسا پۆلینکرنا گۆتاره‌کا (رۆژی. لیسکو) ژبی هاتیه‌ کرن، ئی دیسان ژ بو لایی په‌روه‌ده‌کرنا خیزانی قه‌ نه‌چووینه..

- د پرتووکا (په‌ندی پینجیان و قسه‌ی نه‌سته‌ق - ناوه‌رۆکی فیکری و ئه‌ده‌بی) دا (شوکریه، 1984، 99-102)، به‌حسا پیوه‌ندیین ئه‌ندامین خیزانی هاتیه‌کرنا، ئی رۆلی هه‌ر ئه‌ندامه‌کی د چه‌وانیا بجه

پيگه يه کي ژي پوږي خو هه يه)) (ا. ک. س. ئوتواوي، 1960، ص 112). ل دويڤ پيگه يي هه نه نامه کي ژي ئه رکي وي دياره و د به کگرتنا هه موو ئه رکان ژي دا دهسته لاتا خيزاني په پيدا دببت. يه ک ژ بنه مايين سره کي يين وي دهسته لاتي ژي پروسه يا په روه رده يي به. په روه رده کون ژي د پيگهات يا خيزانا کورده واري دا، وه کو گه له ک خيزانين ناوه کي يين مله تين ديکه، پتر ئه رکي دايابانه کو ((باب پيشه يا خو نيشا کوړي خو ددهت، دارتاش پيشه يا دارتاشي و هه روه سا ئاسنگر و کرټکار و جوتيارو هوستاو دايک ژي کچين خو فيري کارين ناقمالي و چاندني و سه غبيري خاني و هنده ک جارار ژي ئه و ئه رک دگه هته فيرکنا بيروباوه رين ئاييني و ژيانا گشتي)) (ابراهيم، 2006، ص 271) له وما ژي ل دويڤ نه نجاما پوږي دايابان ((هه قبه ندييه کا پالپيښه نه را هيزدار د ناقبه را هه موو نه نامين خيزاني ژ کچ و کوړان دا چي دببت و ل سره ئه وي بنه مايي کو هه موو پشکدارن د ريزگرتن و دلپيښه بونا دايابان دا)) (أحمد، 1959، ص 129) و هه ر يه ک ژ نه نامين خيزاني ب تاييه تي ژ کچ و کوړان، نه دويره کو هنه ک جارار پوږين ئه وان ته څلي هه قبين، لي ل دويڤ شروفه کرنا په ندين دهستني شانکري دا، پيگه و باندورا هه ر يه کي ژ نه وان نه نامان د په روه رده يا خيزاني دا خويابه، و ب ئه څي شپوه يي خوارې:

1.3. باندورا په وشت و سروشتي نه نامين خيزاني:

سروشتي مروږي د په وشت و رابوون و پوينشتا وي دا دياره. چه ندين په ندين پيشيان ژي جهخت ل سره ئه څي راستي دکن، ب تاييه تي ئه وپين هزرا خيزاني قه دگيرن و راست و راست هه قبه ندي ب په روه رده کرنا زاروکان قه هه يه. د ئه وان په ندان دا، وده سا ديار دببت کو: هه ر که سه ک ل خو هه لکه فتية و ده ببت رټچکا نفشي خو به رنه ددهت و دگه ل داب و نه ريتين جفاکا خو ژي ئه مه کار ببت. ئه څه ژي کاره کي زه حمه ته و هه ر سي لايه ن ب ساناهي بده سته قه ناهين. وه خته کي زور پي لازمه، له وما هاتيه گوتن (حه تا من خو هه ناس کر من عه مرې خو هه خلاس کر؟!) (مهلا، 2000، ل 98). هه قسه ننگي کرنا ئه څي هه فکيشه يي گومان ئيخستيه د نه نامين وي دا. نه هاتيه زانين کو نقش بنه مايه يان ژينگه، ب تاييه تي ده ما کو ده يته گوتن (ژ وه ليا دبن خو هه ل و ژ خو هه ليا دبن وه ل) (مهلا، 2000، ل 172). ئه و گومان د هزرا مروږي کورد دا درست بووي و د په ندين وي دا هاتيه ده ربرين، د زفرپه قه ژيو دوو بوچوونين ژ هه قه دو جودا:

ئا - هنده ک وده سا هزر دکن نفشي مروږي هوکاري سره رکيه د ئافاکرن و وه رارا سروشتي وي دا، مينا ده يته گوتن (عه سلي ژني ژنه) (مهلا، 2000، ل 265). ئه څه ژي ئه وي رامناني دگه هينيت کو سروشتي مروږي په ننگدانه قه يا بو ماوه يي به. ئه و په ندين جهختي ل سره بو ماوه يي ژي دکن، وده سا ديار دکن کو هه ر مروږه ک ل دويڤ نفشي خو دچيت و نفشي وي ژي پيغه ره که بو چه وانيا درست بوونا که سا به تيا وي، هه روه کو هاتيه گوتن (گيا ل سره رپيني خو هه شين

گه ياندنا ئه رکين خو هه دا ديار ناکه ت و ريزبه ندييا راده يا باندورا ئه رکين وان ژي د پيکخستنا کاروبارين خيزاني دا نه هاتيه کرن. ئه څه ژي کاره کي ئاسايي بوويه ژيو ئه وي نه به حسکرني، چونکه پرتووک ب خو هه ژيو مه به سته کا دي هاتيه دانان کو فيکري و نه دهبی بوويه و ئه گه ر د نافه ئه وان بابه تين هزري دا، هنده ک جارار، هه قبه نديين د ناقبه را نه نامين خيزاني دا ليکدابه قه و ئه رکين وان يين جفاکي ژي شروفه کرين، ئه څه ئه وي رامناني نادهت کو ئه و هه ولدان گه هشتينه ئه وي ئاستي کو هيلين گشتي يين په روه رده يا خيزاني دهستني شان بکن.

ئه څين سلال هنده ک ژ نه وان پرتووکان بوون، کو ده رباره ي په ندين پيشيانين کوردينه و تيدا به حسا په روه رده کرنا خيزاني هاتيه کرن، لي ب شپوه يه کي گشتگر و ورد نه هاتيه شروفه کرن، يه ک ژ هوکاريين ئه وي چه ندي ژي ئه و بوويه، کو هه ژماره کا کيم ژ په ندين پيشيانين کوردي ده رباره ي ئه څي بابته هه نه، ئه وين هاتينه گوتن ژي ب شپوه يه کي په مکه ي بوويه و ته مامکه رين يه کدوو نه بوويه، له وما سه رنجا قه کولهران بو خو هه رانه کيشايه. هوکاريه کي ديکه ئه و بوويه، کو گه له ک ژ نه وان قه کولهران راست و راست به حسا ئه څي بابته ي نه کريه، به لکو تيکهي لي لايه نين ديکه يين جفاکي يان سياسي يان ئابووري کرينه و ب کاره کي پيوست نه زانیه کو وه کو لايه نه کي سه ريخوه شروفه بکن. سه ره راي ئه وان هه ردوو هوکاريين هاتينه ديارکرن، که سي ژ نه وان قه کولهران د نافه شروفه کرنين خو هه دا ئه ريني و نه رينيا په ندين پيشيان ژ هه قه دو فاقير نه کرينه و ريزه يا وان ژي هه قبه ري يه کدوو نه کرينه، له وما سه رجه ما ئه وان په ندين ناقه ري د پولينکرنا کا زانستی دا نه هاتينه دهستني شانکرن.

3. ناقه روکين په روه رده يين ئه ريني يين په ندين ناقه ري

ژيو شروفه کرنا ئه وان په ندين پيشيانين د ئه څي قه کوليني دا هاتينه دهستني شانکرن، باشتره ئه و بها و بوچوونين ئه ريني يين تيدا هه ين بهينه خوياکرن، پاشان ل دويڤ پيغه رين زانستا په روه رده يي بهينه هه لسه نگاندن، ب تاييه تي چاخې پيگه يي خيزاني وه کو يه که يه کا جفاکي - ئابووري يا بچويک ده يته دانان. خيزان ژي د پيگهات يا خو هه دا چه ندين جوړين وي يين ئاويته يي وليکريکيشايي و ته قليه قی و ناوه کي هه نه. خيزانا کوردي ژي پتر ژ جوړي ناوه کي (Nuclear) يه کو ((ژ ميرو ژنه ک و زارويين وان پيک ده يت. داکو دابمه زريت و به رده وام ببت، خو هه ديا سه ريخوه يا خو هه يه و چه ندين ئه رکين جوداکاري و چالاک ژي هه نه وه که زاورې و په روه رده کرن)) (بدرخان، 2002، ص 106) ئه رکين خيزاني ژي ل دويڤ ئاليين بايو لوزي و کومه لايه تي و باوه رخوازي و ئاکاري و ئابووري... ده يته ديار کرن. د سيستمې پارقه کرنا ئه رکان ژي دا ((هه ر نه نامه کي خيزاني و گروپي بنه مالي پيگه يه کي ديار و دهستني شانکري هه يه، هه ر

ئەپرينيه كا نيفه رو و نه ته مام د پەروەردە كرنا ئەندامين خيزاني دا هەبوويه.

2.3. پۆلى داىكى د پەروەردەييا خيزاني دا:

ئەركين داىكى دناڤ خيزانا كوردى دا، هەردوو لايەنين سەغبىركرن و پەروەردەكرنى قەدگرتن. هەر لايەن زى د پروسەيا پڤقه برنا خيزاني دا ته مامكه رين يەكن، چونكه:

ئا - د سەغبىركرنى دا، كارامەيى و دەستەهلى و شارەزايى پيويست بوون، داکو ببايه ژنه كا مالكره، ئەقانه زى ژ بچويكاتيا خوه قە د ناڤ خيزاني دا فيردبوو، لەوما زى ((كه ساني ناو خيزان - به پله ي يەكەم داىك - گرنگيه كى زوريان لەسەر ژيان و چاره نووسى مندال هەيه)) (كه ريم، 1998، ل 99) و ئەو پەندا ديبژيت (هەر كه زى زەرەك سميپل صۆرهك ل بەره) (مهلا، 2000، ل 357) ئەقى راستيى دسه لمينيت كو ل دويڤ سەريپهاتيا وي داىكى (پيره ژنا هەكارى) ئاينده يى كورپى خوه و پاشه پۆژا كچا خەلكى زى دەستنيشان كرية. كورپى قيايه دگەل لەشكەرى ميرى هەكاريا بچيته شەرى ميرى بۆتان، ب ئەوى هيفيى بەلكو بۆ خوه كه زى زەرەكا بۆتان بينيت. داىكى شيره تا وي كر كو هەر كه زى زەرەكى سميپل سۆره كى هەي، لى ئەوى باوهر نەكر هەتا ب ئىخسيري كه فتيه بەر دەستين سوارين بۆتان و شير نيزيكي ستويى وي بووى. هينگى كورپى گۆت: ناخ دادى!! ئەقى ئاخيني دلى سوارين بۆتان نەرم كر و زانين كو ئەڤ كورپە نازانديى داىگوريانه. پرسيار ليكرن كو ئەڤه نەكارى ميرچاكانه ل مەيدانا شەرى هەوارا خوه بۆ داىكى ببەن. ئەوى سەرھاتيا خوه و داىكا خوه قەگپرا و دەما سميپلين سۆرين سوارى بۆتى ديتين شيره تا داىكا وي هاته بيرى. ئەوان زى سەر خاترا پيرى و ئاقلەنديا داىكى ئازادكرن. داىك قوتابخانە يەك بوويه و مندال تيدا فيربويينه و ژبه ئەوى زەحمەت و تالاتيا دكيشيت و ئەوى حەز و خوه شه ويستيا بۆ زارۆكين خوه دەردبىرى و ((بەدەگمەن توندو تيژى لەگەل مندالدا بەكارئەهينريت ئەگەر پوويه كى زوريشى نەدرىتى)) (توما، 1980، ل 135)، لەوما ل سەر زارى داىكى هاتيه گۆتن (ژۆ زى دەستى خوه ب سەر تيشكين خوه دا تينت ديبژت: چى نەرمه) (مهلا، 2000، ل 174). ئەڤه زى ئەوى راستيى دسه لمينيت كو ((هەر ژ دەستپيكي قە ئەو پالنه را ماکا به تيبيا داىكى ب زارۆكين وي قە گريدهت، پالنه رەكا خوه رسكى يە و هەڤه ندييه كا توند ب هندەك پيدڤيين ئورگانيك و پيداويستين فسيلۆگى قە هەيه. نيشانا ئەوى چەندى زى ئەوه كو ماك گيرۆدهيا زارۆكين خوه يە هندى كو بچوكن و پيويستى ب چاڤدرييا وي نە)) (زكريا، د. ت، ص 116). ئەركى داىكى زى سست دبیت دەما كورپان كچين وي مەزن دبن و ئەو زى پۆلى بابى يان داىكى دبينن.

ب - دەرباره ي لايەنى دوويى زى ژ ئەركين داىكى، كو پەروەردە كرنا زارۆكى يە. ژ ئەوان ستران و چيرۆكان دەستپى دكر كو ژ دۆرهيلى

دەڤەرى و سروشتى مروڤى كورد دەهاتنه وەرگرتن، وەكو سترانا خالخالۆكى ژبو پته وكرنا هەڤه نديين جفاكى و حيكايه تا زەنگ و بەنگان ژبو گوهدرييا دايبابان... ئەڤه زى راست و راست دگەل بۆچوونا (جان جاك رۆس) ي يەكدى دگرنه قە دەما چيرۆكا (رۆپينسن كرونڤى كرية) (باشترين نامه د پەروەردە كرنا خورسكى دا، ئەو يەكەمىن كتيب بوو ئيميلى قە خوه ندييه قە، بۆ ماوه يەكى دريژ ئەڤه كتيب يەكانه بوو و د هەر دەمەكى زى جەهكى ناياب د كتيبخانه ي وى دا هەيه و نافه رۆكا وي زى تنى ئاخفتنين مه نابين دەرباره ي شروڤه كرنا زانستين سروشتى، بەلكو دى پيهرهك بيت دەما بەرهڤ دەريپنين درست دچين و هەردەم مه قە خوه ندنا وي پيخوه شه هندى زهوقى مه تيك نەچوويت)) (جان، 1956، ص 317). داىك وەسا دزانيت كو زارۆيى وي باش پەروەردە بوويه و گەلەك زيرەك و نازداره، لەوما د پەندەكى دا هاتيه (مەيموين ل چاڤى ديا خوه دا خفشه!) (مهلا، 2000، ل 324). دلۆڤانيا داىكى د ئەقى پەندى دا، د ئاسته كى بلند دا يە.

ب گشتى پۆلى داىكى د هەردوو ئاليان دا، وەسا دەپته ليكدانه قە كو ((د ناڤ ماليدا ژنا كورد كارهزه و بەرمالبيه كە چاڪە، ديڪە نازك و هەرم پوولكه نه)) (ئوردىخان، 2009، ل 20). ئەڤه زى سيمابين ئەرينين داىكى نه د خيزانا كورده وارى دا، هەر وەكو پەنگدانه قە يا وان و نافه رۆكا پەندين پيشيبانين سلال يەكدوو دگرنه قە.

3.3. پۆلى بابى د پەروەردەييا خيزاني دا:

پۆلى بابى د خيزاني دا هەر وەكو زارۆك دبينن كو ئەلقەيه كا پيڤكه گريدانى يە د نافبه را مال و جيهانا دەرڤه دا. ل دويڤ ئەقى بۆچوونى و هەروەكو د پەندا پيشيبان دا زى هاتيه (زانان ل بەغدا تى مالخوى مالى يا خوه چيتر دزانت)، (مهلا، 2000، ل 166) وەسا ديار دبیت كو بابى شارەزايه كا تەمام د كاروبارين مالا خوه دا هەيه. ئەو شارەزايان ژ هەميان پيشتر هەلبژارتنا هەڤرئينا خوه يە، لەوما هاتيه گۆتن (ژنا نەبژيره ئەصل خيره) (مهلا، 2000، ل 193). زىلى كاروبارين نافمالي زى باب پتر هەموو ئەندامين خيزانا خوه، ئاگاداريا وي ژ سەروبه رين دەرڤه ي مالى هەيه. فەرمانين وي سەريشكن و ئەندامين ديكه ملكه چى جى ب جيكرنا وانه، چونكى ((د خوه رسكى ئەڤينا بابانى دا بەرئەمرى و گوهدارى قەنجى و فەزيله تا سەرەكى يە، نەگوهدارى و بيئەمرى گونەها سەرەكى - و سزايى وي زى زپه هركرن و بيپاركرنا ژ ئەڤينا بابانى يه)) (تيريك فرۆم، 2009، ل 65)، لەوما ئەركى وي يە كو بهايين جوان و پينمايين درست نيشا هەڤرين و زارۆيين خوه بدەت. زارۆك زى مفاى ژ ئەزمون و شيره تين وي وەردگرن و پيکارا ژينا خوه پى دەوله مند دكەن مينا هاتيه گۆتن (ئەز دزانم ئاڤ سەر چرا دچت بەلى ئايبژم). (مهلا، 2000، ل 324). ئەقى پەندى حيكمه ته كا متمانه يى و باوهر پارياى تيدا هەيه، ب

تايبه تي دهما باب نهينين خوه د خيزاني دا فهدشريت. دانه ري پرتووكي زي نهو سه ريپهاتي ب دريژي شروڤه كريبه.

4.3. پوئي كوري د پوره دهيا خيزاني دا:

كور د زنجيره دنديا نه ندامين خيزاني دا پشتي داك و بابي ب كه سي سيه مين دهپته هه ژمارتن، هه چنده ((به شي زوري ته مه ني منالي له گهل ئافره تا نه باه سهر، به لام هه له گهل پي گرت ئير له كولان و له گهل هاوريكانيدا كاتي خوي نه باه سهر.)) (توما، 1980، 135). لي وهكو دسه لات و كاريگه ري پشتي بابي ب كه سي دوو مين دهپته هه ژمارتن ب تايبه تي ((كوري مه زن كو خوه ب ئاليكاري بابي د خيزاني دا دادني، له وما مه يلا وي ژبو خوه ب زلاني ني دچيت، و هه سكرنه كا هيژدار ب به ريسياريه تي ل نك وي گه شه دكه ت)) (أحمد، ب. ت، ص 532). ژبه ر ئوي هيژ و دسه لاتي به كو پوئي كوري ب پاريزقان و به ريكاري خيزاني دهپته دانان. خيزان زي شانازي ب ئوي كوري دكه ت، كو دهما ل سهر ناموس و پاوانا مالباتي خوه گوري كريبه، له وما هاتيه گوتن (به رخي نير هه ب كيري به) (مه لا، 2000، ل 46). ژبلي ئوي دسه لاتي هه زوي كور خوه فيري كه د و كاسيكاري دكه ت، دكو پشت ب خوه به ستيت و پيڤه به ريا مالا خوه يا داهاتي بكه ت. بو نمونه: نهو په ندا دبئيت (مالي نه كه نه ژ كوري قه نج و نه ژ كوري خراب را!) (مه لا، 2000، ل 331) ئوي بنه مايا زانستي دسه لمينيت كو مروڤ مه زنترين سه رمايه به، چونكه ((ده ما پويته ب لايه نين پراكتيكي و پهيان و فيربوونا خه لكی دهپته دان، نهو ب خوه دبپته وه به ره پنه كا گرنگ د به ره پنه انا مروڤي و خورتكرا شيانين وي يين نه فراندن و داهيناني دا، هه ر نهو توانا و شيانن كو پشكاريه كا كارا د زيده كرن و گولفه دانا سه رمايه يا مروڤي دا دكه ن)) (United Nation, 1965, P.12). نهو فه زي راستيه كه هاتيه سه لماندن كو نه گه ر ((سه رمايه يا مادي وه ندا بوو دشپاندا هه به كو ب ريكا هزي جاره كا دي بهپته زفراندن، لي نه گه ر هزر ژ ده ست چوو مه حاله سه رمايه يا مادي بكاريت نه وي بزفرينته فه)) (ريچ، 1998، ص 278). دهما كور دگه هته ته مه ني سنيلي، خه ون ب نه وي پوئي دبپنت كو ببپته باب، له وما هاتيه گوتن (عه لوه لوه وه ره ملي بابي خوه!) (مه لا، 2000، ل 265). هه تا نهو خه ون زي ببپه راستي، كور به ريسياريه تيا پاريزقاني و ريڤه به ري و دابينكرنا داهاتيه كي بو خيزاني ژ بابي خوه فير دبپت و نهو فيربوون زي پيكي خوه ش دكه ت كو د ئاينده دا نهو ببپته باب و ريڤه به ريا ماله كي بكه ت.

5.3. پوئي كچي د پوره دهيا خيزاني دا:

كچ پتريا ده مي دگه ل داكا خوه د مالي دا دمينيت و ((به ره به ره زور چاك فيري ئيش و كار نه بييت و هه تا نه بيته كه بيانويه كي باش))

(توما، 1980، ل 135). داك زي شانازي ب كچا خوه دكه ت، دهما وه كي زنه كي مالي بريڤه دبه ت. نه گه ر داكي كچك زيده تر هه بيت، نهو فه پتر پي سه ربلنده و هاتيه گوتن كو (داكا دو دوتا ل خوه ددم دو لوتا نه ل هره ل جزيرا بو تا؟!.) (مه لا، 2000، ل 146) گه له ك جارن زي كچ خه ون ي ب نه وي پوئي دبپنت كو ببپته داك و زاروكين خوه پوره ده بكه ت، له وما دهپته گوتن (بي كوليك ل ده ري كان ي!) (مه لا، 2000، ل 44) بنه ما يا نه وي په ندي زي ژ سه رها تيا نه وي كچي هاتيه، دهما چوييه سه ر كان ي و هزي ن پاشه پوژا خوه كري، كو دبپته داك و كوري وي دهپته سه ر كان ي، نه وي كوليك ي دبپنت و ده ست ي وي ناگه هتي و دكه فيته د ئافي دا و دمريت. نهو كچ زي بيحه مدي خوه دكه ته گري و هه وار. ل دويڤ نه وي پوره دهيا د خيزاني دا فير دبوو، نهو بوو، كو دهما شوي دكه ت، مالخوه بي وي تولازه كي چاك و ژيهاتي بيت. كچ نهينين نه وي هه لبارتن ي ژ داكا خوه فير دبپت. هنده ك كچ ژ داكا خوه شاهه زاتر دبن، له وما هاتيه گوتن (كه چي گان نيشا دا يي دان!!) (مه لا، 2000، ل 300). نهو كچين شاهه زا و هيژا داخوازيين وان زورن و هه ر كه سه ك هه زه هه فزينا وي دكه ت، له وما هاتيه گوتن (بلا چي) بت بلا كه چا صي بت؟!.) (مه لا، 2000، ل 50) ل دويڤ داب و نه ريتين جفاكين پوژه لاتي و ب تايبه تي بوسلمان، كچ دبپته بارگرانيه ك ل سه ر ملي ن براي ن خوه چونكه ((پيدي ب چا قديري و پاراستن و پويته پيداني به و نابپته هوكاره كا هيژ و پشتگيري، به لكو نه وي چافي ژ يه كي دي كو سه ميان و شوپه رها نه وي بيت. مي نه نده ما كا لاوازه و به ريسياريا وي ل سه ر براي ن وي به له وما زي چه ند هه ژمارا وان زورتر بيت هه سكرنا براي ي وي يي گه نج ب ته ناهي كي متر دبپت)). (عبدالرحمن، 1999، ص 274) نهو جوړه كي شه يين گه نجان ل جفاكا كورده واري دا د ئاسته كي مه ترسيدار دانينه، چونكه ل ((زوربه ي جفاكين سه ره تاي و پاشكه فت ي دا، كي شه و ئاريشه يين قوناغا سنيله يي ناگه هنه راده يي قه يراني))، (أحمد، 1959، ص 186) له وما زي خيزانا كورده واري ب پيا داب و نه ريتين جفاكي و پره نسپين ئاييني نه وي لايه ني پوره ده كرنا زاروكان د نه وي قوناغي دا كونترول دكه ت.

ل دويڤ نهو فان په ندين سلال، د سيستم خيزاني دا، هه ر يه ك ژ نه ندامين وي، پوئي خوه هه بوويه د چه سپاندنا پوره ده يه كا درست دا. تيورا سيستم زي نه وي بوچووني سه رراست دكه ت كو ((نه نداماني بنه ماله به يه كه وه وابه ستن، كه واته دله راوكي نه نداميكي بنه ماله يا به شيك له م سيستمه به بشيوه ي گشتي كاريگه ري له سه ر هه موو سيستمه كه ده بي و هه موو نه ندامه كان به جياوازي توندي و كه مي دركي پيده كه ن)) (كارلوس، 2012، ل 219). د نه وي وه كه فتي زي دا لايه ني نه ريني پوره دهيا خيزانا كورده واري خويا دبپت.

4. ناقه روکين په روه رده يين نه ريښي يين په ندين ناقبري

نه ندامين خيزاني هره يه کي روږي خوه هه بوويه د په روه رده کرنه کا هه فېشک دا، ب تايبه تي دايک و باب و نه و زاروکين مه زن بووين و هيشتا جودا نه بووينه کو خيزانه کا دیکه يا نوي پيک بهين. ب نه بوينا بهرنامه پيژييه کا درست ژي د نارسته کرنا وي دا، ((بنه ماله به دوو گروپ دابهش ده کړي: په روه رده کار و نازاردهر، که هه ردو جوړ پله ي جوړاو جوړيان هه يه)) (کارلوس، 2012، ل 220). دهر باره ي نه ښي په وښي ژي مه چ به لگه يين باوه پيکري د به رده ست دا نينه، کو بنه ماله يان خيزانا کورده واري نه و جوړه بهرنامه يه هه بووينه، ژبلي هنده ک چالاکي يين زاره کي مينا په ندين پيشيان کو ((گرنگيه کي زور دراوه به په يوه ندي ناومال و هه مو نه نداماني خيزان به تايبه تي و خيزان به تيکړايي و پيکستنې په يوه ندي نيوانيان)) (شوکره، 1984، ل 100) له و ما هنده ک خيزانين وان د گروپي نازاردهر خوه دبينه شه، هه روه کو د روږين نه ندامين وي ژي دا خويابه و نه و په ندين پيشيانين هاتينه ده ستنيشان کون نه وي چه ندي ده لمين:

1.4. روږي نه ريښي يي په وښت و سروشتي مروږي:

ژ نالبي په وښت و سروشتي مروږي شه، هنده ک بوچوونين نه ريښي د په ندين پيشيان دا په نگدده نه شه، ب تايبه تي نه وين نشي مروږي دکه نه پيگر ژبو په روه رده کرنه کا درست، مينا نه ښي په ندا ب شيوه يه کي بنر دبېژيت (کاريته ژ کفرا رانابن) (مهلا، 2000، ل 295) کو نه گهر که سه ک بکړخوه نه هاتيت نه شه زارو و نه ښي و نه ښي چرکين وي بکړناهيڼ و پيا سه رکه فتني ل بهر وان گرتيه. يان ژي نه ښي په ندا دبېژيت (که چکا قهره چ نابت خاتوين!) (مهلا، 2000، ل 289). کو نه گهر که سه ک ژ خيزانه کا ده روزه کور و کارنه کور بيت، نه شه چو راهينان و په روه رده کور په وښت و په فتارين وي سه رپاست ناکه ن. هنده ک په ندين دیکه هه نه ده وله مهندي و که تخوه دايي دکه نه پيغه ژبو که سايه تيا مروږي، مينا ده پته گوتن (هه ييبه کورپي سه يي به) (مهلا، 2000، ل 360). ل فتره زه ننگيني ژي وه کو پيغه رها که ريښي ده پته ديتن و نه ريښيا نشي وي که سي په رده پوښ دکه ت.

به روږاژي بوچوونين سلال، هنده ک په ند جهخت ل سه ر فه شارتنه کيماسي يين که سه کي دکه ن و هه مو شانازيا وي نه و که يه ژ بابکالک و مالباتا وي نافوده نگی خوه هه بوويه، مينا ده پته گوتن (که چه لو موي ب سه ري ته شه نينن! گوت: که زيښ خاله تا من ل که ماخا دکه فن) (مهلا، 2000، ل 290). قهر و حورمه تين خال و مالباتا دايکي پيگه يه کي مه زن د په ندين پيشيان دا هه يه و ژ يا بابي بلندتر رادگريت مينا د نه ښي په ندي دا خويا دبیت (هيس تري) نافي بابي ته چی په؟ گوت: نافي ديا من ماهينه) (مهلا، 2000، ل 372). ل نه و هه شه نديا د ناقه را خال و خارزايان دا هه ر تم ل سه ر دلوقاني و

هاريكاري يي پيغه ناجيت، به لکو هنده ک جارن به رزه ونه ندين که سي تي ژي دکه فنه د ناقه را وان دا، مينا د نه ښي په ندي دا ده پته ديار کون (بي مه سه لا خال و خوه رزي!) (مهلا، 2000، ل 38) کو کابرايه ک ناشقان بوويه و ده ما ژ دورفه دبينيت خالي وي يي ده پت و هيقراني خوه نينا يه ناشي، هزر دکه ت کو کابرا خالي وي يه و دي مزه کي باش ده تي. به روږاژي نه وي چه ندي ژي خالي وي هزر دکه ت کو ناشقان خارزايي وي يه و مزاشي ژي وهر ناگريت.

ژبلي باندورا خرابا نشي ل سه ر په روه رده کرنا خيزاني، ژينگه يي ژي هنده ک جارن کاريکون خوه يا سه لبي هه يه، ب تايبه تي ده ما داياب ملکه چي بيروباوه ريڼ نه پسپور دبن، له و ما هاتيه گوتن (بي نشتا مه لي) (مهلا، 2000، ل 38) يان ژي هنده ک جارن ژينگه يا دهر رويه ل بهر په روه رده کرنا زاروکان ته نگ دبیت و گه شه کرنا وان يا هزي و فيرکاري سنوردار دکه ت و هاتيه گوتن (ماصي ل گولا دا نابين حويت) (مهلا، 2000، ل 332). نه ښي سنورداري ژي باندوره کا نه ريښي ل سه ر درست کرنا که سايه تيا مروږي کور د کرييه.

2.4. روږي نه ريښي يي دايکي د په روه رده ييا خيزاني دا:

هه ر چه نه د نالبي جفاکي دا و هه تا راده يه کي د نالبي نابووري ژي دا، و ه سا دياره کو ((ژن و کچي کور د زور چه ز له کارکردن نه که ن، نازاو ده ست په ننگين کلاوو به ره و لباد دروست نه که ن)) (مهلا مه حمود، 1982، ل 27) ل د پيژه يه که ن يا کيم ژ په ندين پيشيان دا، پيژو حورمه ته که هه ژي ناده نه ژني، چ وه کو دايک و چ وه کو کچ، ب چافه کي نزم به ري خوه دده نه شيان و لپه اتنا وي، کو نکاريت مالداري و مالخوياتي بکه ت، مينا ده پته گوتن (نه و مال خراب بيت نه و ژن تيدا بيت مالخوي) (مهلا، 2000، ل 10) نان ژي (مالخوي تي که ت د ده ست ژنيدا، که هرک بري و به رخک هشت ل بن لقايي دا!) (مهلا، 2000، ل 330) بوچوونه کا دیکه هه يه که روږي ژني تني نه و هه کو زاروکان بهينه دنيايي. نه ښي بوچووني جهي خوه د جفاکين سه رته تايي و پاشکه فتی دا هه يه، هوکارا وي ژي نه و هه کو ده ما ((له ماله و شدا پياو جله وي سه رکردايه تي گرته ده ست ژنان نابووده و پيسوا و بن ده سترکان، بوون به کويله ي پياو و کران به نامراز يکي ساده بو دروستکردني منالان)) (فريدريک، 2005، ل 107). نه گهر ل دويف ناره زوويا زه لامي ژن نه شيا زاروکان بينته سه ر دنيايي، نه شه چو پيگه يه کي هيژا بو ناهيته دانان، مينا هاتيه گوتن (که يفا مه ب خونافي خوه ش بي خونافي ژي کور ه مري ثاني!). (مهلا، 2000، ل 290) دايک ژي ده ما چه وساوه بيت و باري وي يي سه غبیر کرنا مالي و کاروباريڼ دهر فته ي مالي ژي گران بن، ته نانه ت نه گهر سوژ و خوه شتفيا وي زور ژي بيت ل نه رکي وي يي په روه رده کرنا زاروکان سست و خاقتر دبیت و ژ په ندا خه مين وي دا هاتيه گوتن (ماکه ري مزگيني ل ته جه حشه ک بي، گوت: باري من ل منه!) (مهلا، 2000، ل 325) د هنده ک په ندين دیکه دا و ه سا ديار دبیت کو نه گهر دايک

فهيتي دکهت و ل جهم خه لکي ديکه ژي پرسوا و بي حورمهت دبن هه وهکو دهپته گوتن (صه يي خواهی چفراندي، خه لکی بهر تي فراندی). (مهلا، 2000، ل241) خيزان يه که يه کا کوملا تيبيا بچوکه و نه رکي دايبا بانه کو کاروباري و بي پک بيخن و ((يه ک ژنه وان نه رکين سهره کی ريکخستن و تيرکرن بالنه رين سيکسيه)) (ابراهيم، 2006، ص270) لي دهما باب ژ لايه ني ريکخستنا خيزاني فه دوير دکه فیت و هه مو مه يلا وي بؤ لايه ني سيکسي دچيت، نه وي ده مي شيرازا هه قبه نديين خيزاني تیک دچيت و ده فې په ندي دا راسته و خوه ئامازه ب نه فې لايه ني هاتيه کرن (ژنا خوه به ردا ژ نوکا گوت: وهره دا نه م بين يار!) (مهلا، 2000، ل219) نه و پؤل هيشنا خراب دبیت دهما ((هه ر پاشکه زبوننه ک ژ لايي بابي فه د پرسوسا په روه رده يا خيزاني دا، هه ر ده سته ايلانه ک يان ره فینه ک هه بيت، دي سيمي اين وي بين نه ريني ل سهر هه مو هه لسوکه فتن زاروکان و ل سهر پي و چه وانيا تيکه ليا وان ب هه قال و هوگران ره ژي ديار بيت)). (خليل، 2000، ص313) نه و پؤل ب يه کجاري تیک دچيت دهما باب ئاريشه يين خوينداري و سهر ئيشيان بؤ خيزانا خوه په يدا دکهت و دبیته هوکاري په يدا بونا دژمنداري دگه ل خه لکي ديکه، له وما هاتيه گوتن کو (دوژمني بابي نابت دوستي کورې) (مهلا، 2000، ل132) و نه و سهر ئيشي بؤ زاروکان دمینه فه و هنده ک جارن دريژتر دبیت و نه فتي و وي ژي باجا نه وي خرابي ددهن.

4.4. روئي نه ريني يي کورې د په روه رده ييا خيزاني دا:

جفاکا کوردي ب گشتي و ل گوندان ب تايبه تي جفاکه کا باسلا ريبه و ژبه ر کو کور نيرينه يه و نمونه يي ميری پاشه پوژي يه و پيگه يي وي ل سهر بنگه هي ((پياو گه وره ي ماله)) (شوکريه، 1984، ل100) دهپته ريکخستن، له وما وه سا دهپته دانين کو کور ژ کچي باشتره و پتر دزانيت و شاره زا و ده سته لتره، لي مرچ نييه نه و زانين هه مو جارن ل نه وي ئاستي بيت، کو بکاري ماله کی بريغه بيهت و ته رتيف و پريزه نديين دنيا داري ريک بيخيت، له وما هاتيه گوتن (مالخويي کت ده ستي کورې، گيسکي صالي سي جار برې!) (مهلا، 2000، ل330) هوکاري نه فې بي باوه رپي ژي دزفريته فه بؤ نه وي چه ندي کو ((مه حاله ژينگه و بواري دهروني کورې باوک وه ک يه ک بن هه نه م جياوازي ژينگه دهرونيه ي نيوان باوک و کورې که ده بيته هوي خولقاندني گرفت و کيشه)) (کهريم، 1999، ل82) نه فه ژي نه ب تني ژ ئاليي بابي فه، به لکو دايبا ب هه ر دو د پشتر است نينه کو هه تا کور مه زن نه بيت و نه بيته خوه ديي مال و حالان، ژ ئاليي ژيري فه ئاقلی وي نافه جه مييت، ژ بؤ نه وي چه ندي هاتيه گوتن (ئاقلی کورې ب ته يرا را فوي) (مهلا، 2000، ل13) ئان ژي دبيزن (ئاقلی کورې صه تي برې) (مهلا، 2000، ل13). ژ ئاليي زانستي فه ژي ((تشته کی ئاسايه کو خيزان يا دوودل بيت ل سهر زارويي خوه يي سنيله و سنيله ژي يي بي هه دار بيت و باوه رپه کا زيده ب خوه

بوو مالخويي يا مالي، دي زاروکين خوه خراب په روه رده کت مينا هاتيه گوتن (ديا دزا دو ترا دکت، ئيکي ژ که يفا و ئيکي ژ ترسا) (مهلا، 2000، ل146). په خنه يه کا زور ژي ژ دايکي دهپته کرن چاخې دبیته ژناب کو جوداهيي دناقه به را زاروکين خوه و بين ميری خوه دا دکهت و دبیته ژنه کا زوردار و بي دلوقاني، مينا دهپته گوتن (دو تشت مروفي ددن عه زابي، ژناب و دهنگي دولابي) (مهلا، 2000، ل141). نه و پولي دايکي هيشنا خه رابتر دبیت دهما بچوونين وي وهکو ژناب باندوري ل سهر بابي ژي دکه ن، مينا دهپته گوتن (دي بي ژناب، باب ژ خوه بي زيباب) (مهلا، 2000، ل145). نه و پؤل سنورين خيزاني هه ميي فه دگريت، ب تايبه تي دهما هه قبه نديين زاروکان ژي تیکددهت مينا د نه فې په ندي دا خويا دبیت (براي نه ژ ماکی نابت پسي ميلاکي). (مهلا، 2000، ل43) پولي وي پتر به ره ف ئالوزي دچيت دهما هه قبه نديه کا نه درست دگه ل لايه نه کی دهره فه مالي گريددهت و باندورا نه وي هه قبه نديي ب خرابي بؤ نه دامين ديکه يين خيزاني دزفريته فه، له وما هاتيه گوتن (داي تو چما من دهه ژيني؟ گوت: ئيک داي ژي دهه ژينيت!) (مهلا، 2000، ل141) ته نانهت دهما نه وي هه قبه نديي زيان و مه ترسيه ک ژي نه بيت، لي بيئاگه ييا نه دامين ديکه ژ نه وي هه قبه نديي، ب تايبه تي باب و کوران، گومانه ک (Doubt) ل جهم وان درست دبیت و ((زه لامی خيفه يي گومانکه ر ژي هه دارا وي نييه و چافه پي ناکهت، بيجه مدي خوه له ز دکهت کو سهر ب نه وي په وشي دا بيوريت و دهرگه هي وي ل سهر خوه دابخيت)) (رالف، 1964، ص130) له وما ژي گومان بنه مايه کی نه ريني د نه وان جوړين هه قبه نديين خيزاني دا.

3.4. روئي نه ريني يي بابي د په روه رده ييا خيزاني دا:

د جفاکا کورده واري دا ب تايبه تي ل گوندان ((باب مالخوه يي مالي يه و مافي مابتيکرن لي هه ر تشته کی دا هه يه، پيگه يي وي د خيزاني دا يه که مينه، نه دامين ديکه يين خيزاني د جزورا وي دا نکارن بيه فتن يان روينين نه گه ر ده ستوري ژ نه وي وهرنه گرتيت)) (باسيلي، 2012، ص171). نه و مابتيکرن هيشنا خورتر دبیت دهما پيغه به ري خيزاني دهپته چه وساندن، باندورا نه وي چه وساندني ژي دگه هته نه دامين ديکه يين خيزاني و فه کولينين دهرووناني ژي سه لماندييه کو ((نه و بابي د کاري خوه دا دهپته چه وساندن هه مو که رب و کينين خوه ب سهر و وان دا دادريژيت)) (احمد، ب. ت، ص600) له وما هاتيه گوتن (ته يره که هه يه هه مي ته يروي ددن ل بهر نکلا و نه وي تيژکين خوه ددت ل بهر نکلا) (مهلا، 2000، ل264). باب پوويي خوه وه سا ترش و تال دکهت و ب تووره يي فه سهره ده ريي دگه ل زارويين خوه دکهت و ب کاره کی نرم دزانيت گه ر حه نه ک و ب پووخه شي دگه ل وان بناخفيت مينا هاتيه گوتن (قوينا خوه نيشا زاروکا بکه، به لي ده فې خوه نيشا زاروکا نه که) (مهلا، 2000، ل273). هنده ک جارن ژي باب وه سا زارويين خوه بيپريز و

ب - سنج و داب و تیتالین جفاکی بیاریزیت و کچینیا خوه ژدهست نه دت، خوه فهیتی نه کهت و مالباتا خوه ژی شهرموزار نه کهت. سهره پای ئه فان مهرچین قورس و گران ژی، لی ((ثافره تی کورد ناتوانن سهره بست هاوسر بق خویان هه لبریزین به لکو باوک و برای کچه که به هه که سیکی بدات، توانای قسه کردنی نییه ئه گهر کوره که پشی به دل نه بی... هه رچند پای کچه که وهرئه گرن به لام به قسه ی ناکه و به ئاره زوی دایک و باوکی ئه بی...)) (مه لا مه حمود، 1982، ل32). دایک پتر هه موو ئه نداین خیزانی چاڤدیریا کچا خوه دکهت. یارمه تییا وی ددهت، داکو بشیت ب ئاسایی سهره ده ری دگهل ئه وی زه لامی دبیت هه قزینی وی بکهت و ب خوه شی دگهل دا بژیت. گه له ک جارن دایک د ئه رکی خوه دا سهره کفتی نابیت، شیره تین وی جهی خوه ناگرن. کچ ژی ئه وا نه بووی دکهت. هه ر وه کو د په ندی دا دهیته گوتن (دایی ئه وا تو دبیزی من ژ ده ردا به ؟!) (مه لا، 2000، ل134). د ئه فان کاودانان دا کچ ژی په شیمان دبیت و دزانیته کو پاشه پوژا خوه ژده ستدا به، لی ئه وا چووی نازفریته شه و ژ زارده فی ئه وان کچان ئه ف په نده هاتیه گوتن (ئه گهر ئه ز بیم که چ - کچ - ئه ز دزانم کا ئه زی دوخینا خوه چنه د جارا گری بدم؟) (مه لا، 2000، ل15). د ئه فی که تنی دا، کچ نه تنی ژیا نا خوه دئیتخه د مه ترسیی دا، به لکو گه له ک جارن کاره ساته کی ژبق مالباتا خوه و لایه نین به رامبه ر ژی درست دکهت.

5. هه قبه رکرنا ریژه یا نه ریینی و نه ریینی یا په ندین پیشییان

کاری ده ستنیشانکرنا ئه ریینی و نه ریینی یا په ندین پیشییان ب ئه نجام ناگه هیت، ئه گهر ریژه یا باندوژا وان ل دویف ئه رکین ئه نداین خیزانی نه هیته هه قبه رکرنا. دکارین پرؤسا هه قبه رکرنی ژی - ل دویف شروقه کرنین ل ته وه ری پیشتری دا هاتینه کرن - د ئه فی خشته یا خورای دا بهینه ریژه به ند کرن:

خشته یا هه ژمار (2): هه قبه رکرنا ریژه یا په ندین ئه ریینی و نه ریینی

ز	بابهت	هه. په ندان	په ندین ئه ریینی	ریژه یا وان	په ندین نه ریینی	ریژه یا وان
1	په وشت	24	16	66.66%	8	33.33%
2	دایک	12	3	25%	9	75%
3	کوپ	9	3	33.33%	6	66.66%
4	باب	8	3	37.5%	5	62.5%
5	کچ	6	4	66.66%	2	33.33%
	کچ	59	29	49.15%	30	50.85%

د شروقه کرن و لیكدانه قه یا هه ژمارین د ناف ئه فی خشته یا سلال دا، هه نه ک راستی بین نوی ده رباره ی ئه ریینی و نه ریینی بین بابته و پو لین ئه نداین خیزانی بده ستفه دهین:

1- ئه و په ندین جه خت ل سهر لایه نی په وشت و که سایه تییا هه ر ئه ندانه کی خیزانی دکهن، ژ هه موو لایه نین دیکه پترن. ل دویف

هه بیت))، (س. ل. پریسی، 1954، ص369) له وما ژی کوپر هه ز دکهت زوی مه زن بیت و بیته باب، وه کو زه لام بهیته سه حکرن و حورمه تا وی بهیته گرتن. ئه و هه لوپست هیشتا لاسه نگ دبیت چه ندی به ره ف لایی برای بچویکتر شو ربیته شه، هه تا دگه هته برای ژ هه موویان بچویکتر و په وشا وی ئالوز دبیت و ب په کجاری دهیته چه وساندن، له وما ل سهر زاری وی دهیته گوتن (کوچکاتیا صا، نه کچکاتیا - بچویکاتیا - برا) (مه لا، 2000، ل297). برای بچویک پتر ئه وانی دیکه باوه ری ب خوه نامینیت و وه کو په نجه ره کی گوهدیر هه ر کاره کی پی بسپرن ب ئه رکی وی دزانن ده بیت بکهت. هه نه ک جارن ئه و ژده ستدانا که سایه تییا دگه هته ئه وی راده یی کو چاڤه پییه هه ر که سه ک ب چاڤی دلوقانیی سهره ده یی دگهل دا بکهت و خوه ژی را بچه مینیت. ژبق ئه فی حالته ی سوپاسگوزاریی هاتیه گوتن (هه یه بیژی یاری دیا خوه یابو) (مه لا، 2000، ل359). ئه و خه مساری و پشتگوها قیتنا دایابان هه نه ک جارن دبیته هوکاری ژ ریلا دانا کوپین مالی و یاخی بین و به ری خوه بده نه کاری خراب و ژ بو ئه وی چه ندی هاتیه گوتن (بی باشتر به هدینه، ئه و ژی حیز و دز و ده ره وینه!) (مه لا، 2000، ل397). ئه ف هه ژی خرابترین لایه نه کو ئه و په ندا نافبری ئاماژه یی بو دکهت.

5.4. پو لی نه ریینی یی کچی د په روه رده ییا خیزانی دا:

کچ په وشا مالی یه، لی ب ئه وی مه رچی کو دوو ئه رکین سهره کی ب ری کو بیکی جی بجی بکهت، ئه و ژی: ئا - هیشتا زاو ببیته پسپورا مالی و وه کو دایکا خوه کاروبارین نافمالی ب سهره بری فی ر ببیت. هه تا دگه هته ته مه نی سنئله یی، ده بیت وه کو به رمالیه کا درست خوه نیشان بدات. ئه ف خوه نیشاندانه ژبق هندی یه داکو هه ر ماله ک هه ز بکهت ئه وی بکه ته بویکا خوه و هه ر گه نه ک هه ژی خوه زیا داخوژا وی بکهت.

6- د هره باره یې پوځی بابی و کورپی د په نډین شروڤه کړی دا، و هسا دیار دبیت کو، هه ردوو د ئاسته کی نږیک یه دا هاتینه هه لسه نگاندن. پوځی وان یی نه رینی کیمتره ژ یی دایکی. له و ما ژی هه ردوو چ باب و چ کور بالاده ستترن ژ دایکی. هه څه ژی نه ویی چهنډی دگه هینیت کو د خیزانا کوردی دا، نیرینه ژ میینه یان پیشترو و زالتر بووینه.

7- پوځی کچی پیگه یه کی ژ هه موویان بچویکتر هه بووینه د په نډین ناقبری دا. د هه مان دهم ژی دا، پوځی ویی که مترین باندورا خوه هه بووینه د په روه رده بیا خیزانی دا. به روڤا ژی نه ویی چهنډی ژی، هه ژمارا په نډین به حسا نه رینییا پوځی ویی دکن (4) چار بوونه و پږه یا وان (66,66٪) بووینه. هه څه پږه یه ژی هنډی پږه یا روه وشت و خوه رسکی بووینه، کو نه ویی ژی (66,66٪) بووینه. ل دویف نه څی هه څه پږه یی ژی نمره یا پیغانه یا هه ردوویان (2) یه.

8- دایک و کچ دوو نه نډامین میینه نه د خیزانی دا، لی نه ویی په نډین به حسا پوځی دایکی کریه پترن و زوری ژی نه ویی نه رینی نه. هه څه په نډین به حسا پوځی کچی کرین کیمترن و زوری ژی نه ویی نه رینی نه. هه څه کارا نه ویی چهنډی ژی دزفریته څه ژبو دوو نه گه ران: یا یه کی، دایک و باب و برابان ب نه رکی خوه دزانی کو چاډر بیا کچی بکن و نازین ویی ژی هه لبرگن، چونکه نه ویی کچ ب شه ر هه نډیا خیزانی دزانی. یا دوویی ژی، کچ ل ژیر باندورا پوځی روه وشتی بوو. ل دویف نه ریت و تیتالان و هسا دهاته هزرکن، کو سنج و رییه ریا نافمالی دوو بنه مایین سره کینه د که سایه تیا کچی دا. نه ویی که سایه تیی ژی جوړی خوازینی و پیبازا پاشه پوځا ویی دیار دکر.

6. نه نجام

د هه څی څه کولینی دا که هشتینه چهنډ نه نجامان، نه ویی گرنګ دی د نه فان چهنډ خالان دا ده ستنیشان کین:

1- په نډین پیشیمان لایه نه کی سره کی یه ژ نه ده با فولکلوریا کوردی، گه له ک هه ول ژبو خرڅه کرن و کومکرنا وان هاتینه دان، لی جوړین وان ل دویف مه به ستین هه جوړه کی نه هاتینه پولینکرن. د نه بوونا پولینکرنه کا زانستی ژی دا، هنده ک لایه ن ب کیم و کاسی هاتینه به حسکرن و هکو لایه نی پوه رده بی، هنده کین دیکه ژی هاتینه پشتگو ه نافیتن و هکو په روه رده کرنا خیزانی. د هه ردوو حالتان دا، کاری شروڤه کاران ئالوز کریه و شروڤه کرنا په نډان ژی زه حمه تر بووینه.

2- په نډین پیشیمان ژ ئالیی زارافه یا پیغانه یی څه دوو ئیشکالیه ت هه نه. ژ ئالیی نافلینانی څه، هه تا نها ب چهنډین په یقین هه رهنګی دهیته ناساندن و څه کوله رین ئیتومولژی و نه ده با فولکلورا کوردی ل سره یه ک زارافه ریکنه که فتینه. ژ ئالیه کی دیکه څه ژی تیگه ها په یقین پیشیمان دگه ل چهنډین تیگه هین هونه رین دیکه یین نه ده بی تیکه ل

که سایه تیه کا سه رکه فتی بو خوه درستکریه. ژ ئالیی سایکولوریا په روه رده یی څه ژی، هه څه کاره کی درست، ژیر کو چو جاران پوځی فیربونوی ژ پوځی فیرکرنی کیمتر نییه، له و ما پږه یا نه ویی په نډین هه څه نډی ب روه وشتی څه هه ی و جهخت ل سه ر لایه نډین نه رینی دکر دوو جار هنډی نه ویی په نډان بووینه یین جهخت ل سه ر لایه نډین نه رینییا ویی دکر ب پږه یا (16) به رامبه ر (8) په نډان.

2- پیغه ریی نه رینییا نه ویی په نډین هه څه نډی ب روه وشتا نه نډامی خیزانی څه هه ی، ل دویف دوو ئاستان دهاته هه لسه نگاندن: یا یه کی کو نه ویی که س چهنډی خلمه ت خوه و ده سته له د کارین خوه دا. یا دوویی ژی نه ویی بوو، کو چهنډ شیان هه نه خوه دگه ل داب و نه ریت و تیتالین جفاکی بگو جنیت. ل سه ر بیافی د ناقبه را هه ردوو ئاستان دا ئازادیا ویی دهاته ده ستنیشانکرن و سه ربخوه یا بریارین ویی ژی دهاته په سه نکرن.

3- باندورا پوځی دایکی ل په روه رده کرنا خیزانی دا، ل دویف نه ویی په نډین پیشیمان نه رینییا ده ستنیشانکری دا، ب پله یا یه که مین دهیت، لی نه ویی په نډین به حسا پوځی ویی نه رینی دکن پترن ژ نه ویی په نډین به حسا پوځی ویی نه رینی دکن. هه څه جو داوازییه ژی بو ژنی څه ناگه ریت، به لکو، هه کارا ویی ده سه لاتا خوه سه پینه ره، له و ما ل دویف نه ویی ده سته لاتا دایکی هه بووینه لایه نی نه رینی خویا دبیت. به روڤا ژی نه ویی چهنډی ژی، کچی چو ده سته لات د ده ست دا نه بووینه، دی ببنین لایه نی نه رینی پتره ... ده ره نجام و هسا دیاره، کو ده سته لاتا خیزانا کوردی پتر نه رینی بووینه، له و ما ژی لایه نی په روه رده بی د په نډین پیشیمان دا د ئاسته کی نزم دا یه.

4- پږه یا په نډین نه رینی پتره ژ په نډین نه رینی، هه څه ژی نه ویی چهنډی دگه هینیت کو په روه رده کرنا د ناف خیزانی دا ب درستی پشت ب پره نسپین ئایینی و بچوونین زانستی نه به ستیه. هنده ک هه کارین هه څی پینه گریی ژی ب پله یا یه کی دزفریته څه ژبو نزمیا باری ئابوری و پږه یا بلندا نه خوه ونده واریی د ناف خیزانین جفاکا کوردی دا.

5- نه ویی په نډین به حسا پوځی دایکی د په روه رده بیا خیزانی دا دکن (12) نه، پترن ژ نه ویی به حسا پوځی بابی دکن کو (8) ن، لی پږه یا نه رینییا په نډین هه ردوویان هنډی یه کن کو (3) په نډن. هه څه ژی بو نه ویی چهنډی دزفریته څه کو هه ردوو پیگه سه رپه رشتی و پیغه به ریا خیزانی دکن. ل دویف شروڤه کرنا په نډان ژی، نه ویی نه رینییا پوځی دایکی دیار دکن (9) ن. هه څه ژی بو دوو نه گه ران دزفریته څه: یا یه کی، زوری ژی نه ویی په روه رده کرنه کا درست دا هه بووینه. هه څه رار دوویی ژی، نه وه کو گه له ک ژ نه ویی دایکان چه وساوه بووینه و نه راسته خوه هه ولداینه توله و هه یفا خوه ژ ده ورپه ران بستین.

بوویه و پیدڤیه تایبه‌تمه‌ندیین هه‌ر یه‌ک ژئه‌وان بهیینه ده‌ستنیشانکرن و خالیڤن جوداکاریین د ناهه‌را ئه‌وان دا بهیینه ڤاڤتیرکرن.

3- هه‌ژمارا ئه‌وان په‌ندیڤ پيشییان یین به‌حسا په‌روه‌ده‌ییا خیزانی دکن به‌رانبه‌ر سه‌رجه‌م په‌ندیڤ پيشییان یین وه‌کو نمونه هاتینه وه‌رگرتن هه‌ژماره‌کا کیمه و ریژه‌یا ئه‌وان ل دویڤ ئه‌و په‌ندیڤ هاتینه ده‌ستنیشانکرن ژ (6/٪) تیپه‌ر ناکه‌ت. ئه‌ڤه ژئی ئه‌وی رمانی دده‌ت کو پویته ب ئه‌ڤی لایه‌نی ڤه نه‌هاتیه‌دان، به‌لکو خوه‌په‌روه‌ده‌کرن پتر په‌مه‌کی بوویه و ئه‌رکی هه‌ر ئه‌ندامه‌کی خیزانی بوویه خوه‌دگه‌ل داب و نه‌ریت و تیتالیڤن جفاکی بگونجینیت.

4- ئه‌و په‌ندیڤ پيشییان یین ده‌رباره‌ی په‌روه‌ده‌ییا خیزانی هاتینه گۆتن، هه‌موو د ئه‌ریڤی و درست نه‌بوویه، هنده‌ک ژ ئه‌وان شاش و دژ ب په‌رنسپییڤن ئایینی بوویه، هنده‌ک ژ ئه‌وان ژئی هه‌ردوو لایه‌نیڤن ئه‌ریڤی و نه‌ریڤی تیدا هه‌بوونه. ده‌ستنیشانکرنا لایه‌نی په‌روه‌ده‌ییا درست د ئه‌وان په‌ندان دا کاره‌کی ڤه‌ر و پیویسته به‌ری کو ببه‌ به‌لگه و میناک و بهیینه د به‌رنامه و پروگرامین خوه‌ندنا ڤه‌رمی دا.

5- زۆریڤه‌ی په‌ندیڤ هاتینه ده‌ستنیشانکرن د دۆره‌یله‌کا کشتوکالی و ل دویڤ ریڤنمایین ئایینی هاتینه گۆتن و هنده‌ک ژ ئه‌وان سنۆریڤن خوه‌ یین ئاسایی شانکدینه یان ژئی به‌روفازی په‌رنسپییڤن ئایینی و سنج و توره‌فانیی هاتینه دارشتن، له‌وما ئاراسته‌کرنا وان ئامانجه‌کا نه‌ریڤی هه‌بوویه و مه‌به‌ستا وان ژئی د خزمه‌تا ئافاکرنا خیزانه‌کا ریڤکوپیک دا نه‌بوویه. زانین و ده‌ستنیشانکرنا ئه‌وان ئامانج و مه‌به‌ستان ژئی به‌رچاڤرۆنییه‌کی دده‌ته ده‌روه‌به‌ران و ب تایبه‌تی ئه‌و که‌سین د پروسسا په‌روه‌ده‌یا ڤه‌رمی دا کار دکن کو ده‌بیت به‌رنامه‌ریژییه‌کا نوی یا زانستی د په‌روه‌ده‌ییا خیزانییا کورده‌واری دا بهیته‌کرن.

7. ژیدده‌ر و سه‌روکانی

1.7. کتیب:

1.1.7. ب زمانی کوردی:

ئوردیخانئ جه‌لیل و جه‌لیلی جه‌لیل، زارگوتنا کوردا - گۆتنتیت مه‌زنا، و: به‌درخان سندی، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولتیر 2009.

ئیریک ڤرۆم، هونه‌ری ئه‌فاندنی، و: له‌زگینی ئافده‌ره‌مانی چالی، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی پۆشنییری، هه‌ولتیر 2009.

ئیسماعیل حه‌قی شاه‌ویس، قسه‌ی پيشینان گوستو لوبون - گوته‌ی مه‌زنان و ڤه‌لسه‌فی، چاپخانه‌ی ئه‌یتام، به‌غداد 1933.

توما بوا، ژیانی کورده‌واری - کورته‌ باسیکی ژیانی کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌ده‌بی و پۆشنییری و فولکلۆری نه‌ته‌وه‌ی کورده، و: حه‌مه‌ سه‌عید حه‌مه‌ که‌ریم، چاپخانه‌ی زانکوی سلیمانی، سلیمانی 1980.

جگه‌ر خوین، گوتنا پيشینا، شام 1957.

شوکریه‌ په‌سوول ئیبراهیم (دکتور)، په‌ندی پيشینان و قسه‌ی نه‌سته‌قی کوردی - ناوه‌رۆکی ڤیکری و ئه‌ده‌بی، شرکه‌ مگبعه‌ ال‌دیید البغدادیه‌ المحدوده، به‌غدا 1984.

عیزه‌دین مسته‌ڤا په‌سوول (دکتور)، لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی فولکلۆری کوردی، چ 2، چاپخانه‌ی زانکوی سلیمانی، سلیمانی 1979.

ڤریدریک ئه‌نگلس، بنه‌چه‌ی خیزان و خاوه‌نداریتی تایبه‌ت و ده‌وله‌ت، و: که‌ریم مه‌لا په‌شید، چاپخانه‌ی تیشک، سلیمانی 2005.

ڤه‌ناتی کوردو، کۆمه‌له‌ تیکستی فولکلۆری کوردی، هینانه‌ سه‌ر ریڤنوسوی کوردی و ساغ کردنه‌وه‌و وشه‌ لیکدانه‌وه: شوکور مسته‌ڤا و ئه‌نوه‌ر ڤادر محهمه‌د، چاپخانه‌ی زانیاری کوردی، به‌غدا 1976.

کارلوس ئیل. تامسون و لینداب رادولڤ، راولیژ له‌گه‌ل منداآدا، و: محهمه‌د شه‌هدی، چاپخانه‌ی پۆژه‌ه‌لات، هه‌ولتیر 2012.

که‌ریم شاره‌زا، په‌ندی پيشینان له‌ شیعه‌ری کوردیدا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غدا 1976.

که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی، سایکۆلۆژیای منداآ - به‌شی دووه‌م، چاپخانه‌ی زانکۆ، هه‌ولتیر 1998.

که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی، هه‌ندیک نه‌خوشی و گرفتیی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولتیر 1999.

که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی (دکتور)، سایکۆلۆژیای گشتی، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولتیر 2006.

مارڤ خه‌زنه‌دار (دکتور)، کوردی تورکمانستان - میژوو - ئه‌تۆگرافیا - ئه‌ده‌ب، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی پۆشنییری، هه‌ولتیر 2003.

مه‌حمود کزله‌، په‌ند و ئامۆزگاری، چاپخانه‌ی کامه‌رانی، سلیمانی 1971.

مه‌لا مه‌حمودی بایه‌زیدی، داب و نه‌ریتی کورده‌کان، و: د. شکریه‌ ره‌سوول، چاپخانه‌ و ئوفیستی (العداله) به‌غدا 1982.

مه‌لا مه‌حمودی ډیره‌شوی، مشتاخا چیا ژ گۆتنتین پيشیا، چ 2، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولتیر 2000.

معروف حیابوک، هه‌زار بیژ و په‌ند، چاپخانه‌ی نه‌جاح، به‌غدا 1938.

نه‌جم خالید ئه‌لوه‌نی، په‌ند و قسه‌ی نه‌سته‌قی کوردی شاری خانه‌قین - لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی شیکاری، چاپخانه‌ی موکریانی، هه‌ولتیر 2008.

ب زمانی عه‌ره‌بی:

ابراهیم ناصر (دکتور)، التریبه‌ الأخلاقية، دار وائل للنشر، عمان 2006.

أحمد رشدي صالح، الأدب الشعبي، منشورات مكتبة النهضة المصرية، القاهرة 1971.

أحمد زكي صالح (دكتور)، علم النفس التربوي، ط6، مكتبة النهضة المصرية، القاهرة 1959.

أحمد عزت راجح (دكتور)، أصول علم النفس، مطبعة أشبيلية، بغداد ب. ت.

ا. ك. س. ثوتاواي، التریبه‌ والمجتمع، مقدمة في اجتماعيات التریبه‌، ت: د. وهیب ابراهیم سمعان وآخرون، دار الطباعة الحديثة، القاهرة 1960.

المهاتما غاندي، التریبه‌ الأساسية، ت: د. محمد الشبيبي، مطابع دار المعارف بمصر، القاهرة 1959.

باسیلی نیکیتین، الكرد - دراسة سوسیولوجية وتاریخية، ت: د. نوري طالباني، ط6، مطبعة الحاج هاشم، أربيل 2012.

بدرخان السندی (دكتور)، المجتمع الكردي في المنظر الإستشراقي، ط2، دار ئاراس للطباعة والنشر، أربيل 2002، ص 106.

جان جاك روسو، أمیل أو التریبه‌، ت: عادل زعیتر، دار المعارف بمصر، القاهرة 1956.

حامد عمار، في بناء البشر - دراسة في التغير الحضاري والفكر التربوي، المركز العربي للبحوث والنشر، القاهرة 1982.

زكريا إبراهيم (دكتور)، سيكولوجية المرأة، دار مصر للطباعة، القاهرة د. ت.

موحسین عومه‌ر نه‌حمه‌د (دکتور)، فه‌ره‌نگی زا‌راوه‌ی نه‌ده‌بی، ب1، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر 2005.

çiya Mazî, Ferhenga Gotinên Pêşyan, çapxane Maatbaacilik, Istenbul 2005.

Zana Farqînî, Ferhenga Kurdî – Tirkî, Enstituya Kurdî ya Stenbolê, 1992.

2.1.7. ب زمانى عه‌ره‌بی:

خلیل محسن (دکتور)، موسوعة تربية الأولاد، شركة رشاد برس للطباعة والنشر والتوزيع، بیروت 2000.

رالف ب. وین، قاموس جون دیوی للتربية - مختارات من مؤلفاته، ت: د. محمد علي العريان، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة 1964.

ب زمانى ئینگلیزی

United Nation, the Concepts and Definition of Capital Formation, 1965.

2.7. گوڤار:

1.2.7. ب زمانى کوردی

مسعود خالد گولی، چه‌ند گوتنن پێشیان یێن وه‌که‌ه‌ه‌د هه‌ردوو زمانن "کوردی" و "فارسی" دا، گ: فه‌ژین 22 پائیز 2000.

Salih Omeri, Gotinên Pêşyan, Govara Roja Nû, Stockholm, Ji 35 -1992.

2.2.7 ب زمانى عه‌ره‌بی:

ریاض بدري ستراك (دکتور)، تنمية الموارد البشرية في الاقتصاد الإشتراكي، مجلة العلوم التربوية والنفسية، العدد 30 - 1998.

س. ل. ثریسی و ف. ب. روبنسون، علم النفس والتربية الحديثة، ج1، ت: أحمد زكي محمد، مطبعة لجنة البيان العربي، القاهرة 1954.

عبدالرحمن محمد العيسوي (دکتور)، علم النفس والتربية والإجتماع، دار الراتب الجامعية، بیروت 1999.

عبدالفتاح أبو معال (دکتور)، أدب الأطفال وأساليب تربيتهم وتعليمهم وتثقيفهم، دار الشروق للنشر والتوزيع، عمان 2005.

علي الجزيري، الأدب الشفاهي الكودي، ط2، مطبعة أوفسيت هتولیر، أربيل 2000.

ل. س. واطسون، تعديل سلوك الأطفال، ت: محمد فرغلي وسلوی الملا، المكتبة الأموية، القاهرة 1984.

لطفی الخوري، في علم التراث الشعبي، دار الحرية للطباعة، بغداد 1979.

محمد زكي العشماوي (دکتور)، الأدب وقيم الحياة المعاصرة، مؤسسة عبدالعزيز سعود البابطين للإبداع الشعري، الكويت 2009.

فه‌ره‌نگ و ئینسکلۆپیدیا:

ب زمانى کوردی:

به‌ختیار سه‌جادی و محمه‌د مه‌حمودی، فه‌ره‌نگی زا‌راوه‌ی نه‌ده‌بی - نه‌ده‌ب - په‌خنه‌ی نه‌ده‌بی - تیۆری نه‌ده‌بی، ئوفسیتی ده‌زگای چاپ و په‌خشى سه‌رده‌م، سلێمانی 2002.

به‌ختیار سه‌جادی و محمه‌د مه‌حمودی، فه‌ره‌نگی شیکاران‌ه‌ی زا‌راوه‌ی نه‌ده‌بی - نه‌ده‌ب - په‌خنه‌ی نه‌ده‌بی - تیۆری نه‌ده‌بی، کوردی - ئینگلیزی، ب1، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر 2004.

گیو موکریانى، فه‌ره‌نگی مه‌هاباد، چاپخانه‌ی کوردستان، هه‌ولێر 1961.

لێژنه‌ی نه‌ده‌ب له‌ کۆپى زانیاری کوردستان، زا‌راوه‌ی نه‌ده‌بی، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر 2006.

مضامين التربية الأسرية في الامثال الشعبية (بيدر الجبال في الحكم والأمثال نموذجاً)

الملخص:

هذا البحث الموسوم بـ (مضامين التربية الأسرية في الامثال الشعبية - بيدر الجبال في الحكم والأمثال نموذجاً) يتكون من مدخل وأربعة أقسام: يبحث القسم الأول عن النسبة المستخلصة للأمثال ذات المضامين التربوية مقارنة بالعدد الإجمالي للأمثال الموجودة في الكتاب الذي تم إختياره للدراسة. ويركز القسم الثاني على تحليل تلك الأمثال ذات المضامين الإيجابية و حسب مستويات أفراد الأسرة. والقسم الثالث يشمل على المضامين التربوية السلبية وما يترتب على كل فرد من تبعاتها النفسية والإجتماعية والإقتصادية. أما القسم الرابع فهو مقارنة تحليلية بين المضامين الإيجابية والمضامين السلبية للأمثال. وفي النهاية تم عرض أهم النتائج التي توصل اليها البحث.

الكلمات الدالة: المضامين، التربية الأسرية، الامثال الشعبية، بيدر الجبال في الحكم والأمثال.

Contents of Family Education– “Threshing Mountains in Popular Proverbs” As A Model

Abstract:

This research which is entitled (contents of family education– in “popular proverbs-threshing mountains” as a model) it consists of a preface and four parts: The first part searches the exact percentage of the proverbs with educational contents compared with the total number of the proverbs exist in the book that has been chosen for the research. The second part focuses on analyzing those proverbs that have positive contents and according to the family members’ levels. The third part includes the negative educational contents and its impact on each family member, of its psychological, social and economic consequences. As for the fourth part, it is an analytic comparison between the positive and negative contents of the proverbs. And at the end the most important conclusions that the research has reached, have been shown.

Keywords: Contents, Family Education, Threshing Mountains in Popular Proverbs.

□

□

□